

INTERNATIONAL FORUM / NEMZETKÖZI FÓRUM

**PROS AND CONS. PROFESSIONAL AND
SOCIAL RECEPTION OF RECONSTRUCTIONS
IN HUNGARY**

ANNA NÓRA KÓRÓDY

PhD candidate. BME Department of History of Architecture and Monuments,
1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82. E-mail: korody@eik.bme.hu

Building reconstruction has become a much used and disputed concept in the professional discourse of Hungarian heritage preservation. It is no accident that ongoing and future renovation projects have garnered much public attention, however, it is evincible that while the issues these opinions address seem consistent, certain typical arguments pro and contra appear to rest on different value priorities. Public discourse does not so much challenge the appropriacy of reconstruction as a method of heritage preservation, but the value that restored heritage conveys to us, and prioritizing its opportunities. There are considerable differences between various public and professional priorities, as well as the respective backgrounds of their opinions. In the paper it is presented in five chapters (through the keywords of historical embeddedness, social embeddedness, community identities, physical preservation and creative architectural methodology), that there are considerable incongruities in the professional and public reception and appreciation of reconstructionary heritage preservation projects – but the main lines of these heterogeneous perception can be outlined.

Keywords: reconstruction, monument preservation, built heritage, contemporary Hungarian architecture

INTRODUCTION

Building reconstruction has become a much used and disputed concept in the professional discourse of Hungarian heritage preservation. It is no accident that ongoing and future renovation projects have garnered much public attention. Reconstruction and architectural heritage preservation have for long been treated as a sort of taboo. A growing number of discussions, events and publications, both lay and professional, are focusing on this topic nationwide, and its current relevance is underscored by a number of publicly scrutinized state and municipal reconstruction projects.¹ An overview of their reception outlines a broad public discourse, with a range of diverse values and backgrounds behind the competing narratives. This study

¹For example the castles of Diósgyőr and Füzér, the Museum of Transport building in Budapest, or the Hauszmann-built Riding Hall and Main Guard reconstruction in the Buda Castle are all large-scale construction projects above and beyond the conceptual boundaries of reconstruction in the heritage preservation sense of the word.

aims to introduce the most widespread viewpoints (and their different backgrounds, for or against reconstruction works) in a thematic breakdown, and will attempt to trace their respective professional and social settings.

While this study does not aim to give a precise definition to the term reconstruction, outlining this multifarious set of interventions is an important requirement for discussing the issues of this paper. While the 19th century had seen historical building reconstructions in an unproblematic, duly purist approach, the 20th century saw a radical change in attitudes. Probably it was the wave of reconstruction projects in the wake of World War II that influenced the rise of subsequent international theoretical debate during the 1960's. Hungarian theory's first systematic categorization was the work of Miklós Horler², distinguishing conservation and restoration as the two main types of preservational intervention. Reconstruction was defined as a subset of restoration, from a theoretical approach, manifest in anastylosis, addition and rebuilding.³ László Ágostházi saw reconstruction as a synonym for renovation,⁴ while Ernő Marosi discusses the matter in a broader context of art history.⁵

An outstanding overview of reconstruction and architectural heritage preservation methodology, its origins and history is written by Tamás Mezős in a 2002 publication,⁶ which consciously refrains from endorsing or rejecting the methodology, instead highlighting the specific complexities of the issue. According to his definition, "by partial reconstruction we refer to the construction of an independently identifiable (structural or façade) detail according to the conceptual reconstruction. By full reconstruction or simply reconstruction we refer to the complete rebuilding of a structure using archeological and historical instruments to render an authentic image of the relevant architectural period in terms of structure, façade, details and interiors."⁷ This paper will apply these definitions in its comprehensive interpretation of partial and full reconstruction, and presenting the public impact of these interventions. The opinions presented are all focused on the architectural heritage of the near and distant past, whereby the respective periods of destruction and reconstruction may vary considerably. However, this paper treats these attitudes uniformly, and reserves judgment on the adequacy of historical sources individual reconstruction concepts based themselves on.

Professional recognition has always been shifting, at least partly due to credibility issues surrounding restoration projects, and in time it has grown to become more refined. The Athens Charter of 1931 gave up on the full reconstruction of damaged buildings, basically renouncing the ideal of purism. Likewise the 1964 Venice Charter, for lack of reliable historical sources, declined to recommend reconstruction

²Zsembery 2009. 5–6.

³Horler 1981.

⁴Ágostházi 2005. 27–28.

⁵Marosi 1998.

⁶Mezős 2002.

⁷Tamás Mezős: Római kori építészeti emlékeink védelmének elmélete és gyakorlata, Candidate's dissertation definitions, in: Zsembery 2009. 7.

as an intervention of choice, while the 1990 Lausanne ICOMOS document was more flexible on the issue, highlighting the applicability of reconstruction as a method of experimental research and presentation – provided that the construction is independent of the original structure's remains.⁸ The 1994 Nara Document on authenticity, then the 2000 Cracow Charter further clarified the professional stance regarding reconstructions. The issue gained in currency, and this was reflected in the ICOMOS Hungarian Committee General Assembly and Conference of 2000 being entirely dedicated to the issue of reconstruction, highlighting the disparities of reconstruction's professional definitions, debated even among architects. It was in this regard that István Feld declared the issue to be among the most complex and debated topics in the entire field of heritage preservation.⁹ A prestigious international conference held in 2004 in Pécs, Hungary was focused specifically on the current legacy of the Venice Charter, 40 years after the document was released.¹⁰

Alice D. Mezey presented a keynote talk, seeking reasons behind the apparent disintegration of earlier heritage preservational principles: "What are the underlying reasons for this growing uncertainty? (...) Is it perhaps that European preservational values encounter new cultural frontiers, and UNESCO's intercontinental organization that brought about these imported impressions? Or is it the result of our present-day architecture leaning toward technology, or contrarily: that of the postmodern neo-eclecticism that freely fosters all architectural and historical forms? Is it our own eyes becoming so prone to visual technologies that we require new and firmer assurances? Or perhaps the issue is timely because of our developing new social values, with pressure mounting between the growing demand for historical heritage buildings and current professional views on the issue?"¹¹

Figure 1. Center of Warsaw, Poland (Photo: Anna Kóródy)
1. ábra. Varsó belvárosa, Lengyelország (Fotó: Kóródy Anna)

⁸Mezős 2001.

⁹Feld 1999. 27.

¹⁰Műemlékvédelem. [A Velencei Karta.] Különszám. Vol 48. 2004.

¹¹D. Mezey 1997. 97.

The process of change observed in Hungary is far from unique, dovetailing with international trends and emerging cultural sectors. These days growing focus on reconstructions is prevalent primarily in German speaking areas and the post-Soviet region.¹² Yet professional debate will every so often include international case studies with radically different political and social backgrounds and restoration-preservation methodologies, which are of key importance for finding similarities (if any). The main purpose of these interventions is to revise World War II damage (*Fig. 1*) and subsequent modernist property development, but there are also instances of reconstructing earlier relics (as far back as Roman times) precisely from complete ruination. Reconstructions occur every so often in other European countries too,¹³ though Western European cases are typically restricted to repairing weather damage, a circumstance due to historical and social-cultural differences.¹⁴ This study focuses on the Hungarian manifestation of international trends, as well as presenting their Hungarian social impact, primarily through relevant Hungarian literature and media publications.

The reviewed source texts are diverse, and the paper examines a mix of both professional and lay materials, from a broad range of genres (print and online dailies, academic journal articles, organizational statements, reference books, conference presentations, interviews, blog entries and comments) – all discussing theoretical approaches and practical applications of various reconstruction techniques. The aim of this study is to present as wide a social spectrum as possible, avoiding any hierarchical structuring of the sources. This is because the discourse on reconstruction is ongoing not only in professional forums but the entire Hungarian media, enabling a wider scope of statements for comparative analysis.

This plethora of opinions and statements appear to deal with a fixed set of issues, yet due to significant differences in background as well as approach, they frequently fail to react to one another in a debate. By comparing their arguments it emerges that

¹²Recent European examples would include:

20th century war damage reconstruction in Munich, Germany – Münchner Residenz (1958–1990), Warsaw, Poland – Warsaw Old Town and Royal Castle (1969–1988), Dresden, Germany – Coselpalais (1975/1999), Augsburg, Germany – Town Hall (1980–1996), Dresden, Germany – Frauenkirche (1992), Kaliningrad, Russia – Cathedral (1994–1998), Mostar, Bosnia-Herzegovina – Old Bridge (2004), Golub-Dobrzyń, Poland – Medieval Castle (1966/2006).

20th century reconstruction from total destruction/demolition in Moscow, Russia – Cathedral of Christ the Saviour (1990–2000), Riga, Latvia – House of Blackheads (2003), Riga, Latvia – Old Town Hall (2003), Berlin, Germany – Stadtschloss (2013–), Frankfurt, Germany – Old Town (in progress), Potsdam, Germany – Garnisonkirche (under planning).

Reconstructed from pre-20th century damage: Kempten, Germany – Gaul-Roman temple (1980's), Xanten, Germany – Roman archeological park (1986–1989), Carnuntum, Austria – Roman villa (1990's), Vilnius, Lithuania – Palace of the Grand Dukes (2002–2009), Víglaš, Slovakia – Medieval castle (2009–2014)

¹³Reconstructed following natural disaster: Noto, Italy – Cathedral (1996–2007), Venice, Italy – Teatro la Fenice (2001–2003), Lunéville, France – Château de Lunéville (2005–).

¹⁴Exceptions include the replicative reconstruction of Ludwig Mies van der Rohe's World Fair pavillion in Barcelona (1981–1986) – a phenomenon linked to Spain's special historical background as well as the rediscovery of modern period architecture current at the time.

differences are often due not to different solutions but differences in approach, in values and aims. As early as the late 80's, Miklós Horler has voiced his opinion in the ongoing debate about competing modern and postmodern heritage preservation methods, "the debate is not about opposing 'Neuheitswert' [novelty value] and 'Alterswert' [antiquity value] of bygone terminology, the conflict of those is, according to Riegl, a historical given; but the [way toward resolving that] conflict was something Riegl also considered a permanent function of heritage preservation."¹⁵ This assertion still holds today, and – despite the long century that passed over Alois Riegl's theory of values¹⁶ – is surprisingly fresh and current. This paper does not aim to take a stand, but to review and present the main "battle lines" engendered by various approaches toward reconstruction, and enrich its productive discourse by understanding the background and embeddedness of these arguments. The paper will present arguments for and against architectural reconstruction published throughout Hungarian media, arranged according to various themes (historical embeddedness, community identities, physical preservation and creative architectural methodology.)

Within the topic of *historical embeddedness* the study will examine positions renouncing modern architectural techniques, which in Hungarian context are connected to the influence of postmodern architecture in the 1980's. Also conducive to applied reconstruction are non-Hungarian cultural influences (primarily from the German cultural region, post-Soviet region, and non-European regions) on heritage preservation's architectural implements. Yet the arguments opposing reconstruction will often cite the traditions of Hungarian heritage preservation and the importance of maintaining those traditions. In terms of *social embeddedness*, arguments for reconstruction include appeal to the general public's tastes and needs, including growing demands for sensation value and touristic attractions, while arguments against it would focus on the neglect of professional priorities (both preservational and architectural) and the necessity of professional responsibility. Accordingly the *community identities* aspect would focus on the significance of national self-definition manifest in architectural heritage, thereby history itself being visible, and the need for its better decipherability all necessitate reconstruction work, and contrarily the construction of illusion and a forgery of false collective memories weigh in against. *Physical preservation* provides a double take of reconstruction techniques, balancing between preserving the physical condition of historical buildings, and the potential loss of authentic historical documentary value. Creative *architectural methodology* gives reconstruction credit for the unified style and historical atmosphere recreated, while the deterioration of authentic antiquity and the artifact's lack of relation to the present age are arguments against. These are the subtopics examined in this paper, respectively supported by relevant quotations.

¹⁵ Horler 1986. 20.

¹⁶ Orig. publ.: Riegl 1903, in terms of current applicability: Haris 2015.

I. HISTORICAL EMBEDDEDNESS

1. RENOUNCING MODERN ARCHITECTURAL TECHNIQUES

An *intense professional criticism of modernist architecture* and heritage preservation had made a steady presence in Hungary from the 1980's onwards.¹⁷ Again and again, the same topics were aired: in Hungarian Heritage Preservation's 1980–1990 Yearbook and in 1996 in a re-issue, excerpts of the 1984–1985 professional debate between Ferenc Dávid, János Sedlmayr and Miklós Horler on heritage preservation were published. The piece was written over 30 years ago, yet even today the issues it raised are current, linking the shift in the perception of heritage preservation to the obsolescence of modernist principles as well as (then) emerging postmodern theory.

Ferenc Dávid considered *postmodern theory's effect* on heritage preservation definitely positive, and opined that “abolishing modernist taboos will aid new architecture's integration into the old environment.”¹⁸ The primary aim of intervention integration was justified by the empathetic nature of postmodern architecture and its closer ties to historical architecture. A more vigorous critique of modernist restoration also surfaced: conceptually contrasted modernist interventions were perceived as a closure to the buildings' organic life cycle. “From a current perspective, some of these interventions were downright brutal, and even with thorough documentation of the demolished details proving their insubstantial value, it put an end to the monument's organic development in a mantle of what turned out to be false consciousness.”¹⁹ Miklós Horler took a more careful tack to address the issue, according to him the reason public opinion turned against modern architectural environments was a superficial social reaction to a series of escalating socio-economic issues such as the negative effects of mass housing projects. He suggests this reaction consists of a wholesale rejection of modern architecture on formal grounds, and is based on nostalgia for historical forms (“sentimental motivation for reviving historical forms”),²⁰ which is itself incapable of resolving the more deep-rooted socio-economic problems.

Another piece from the same period, written by Péter Reimholz and widely quoted ever since, takes an unambiguous stance against the modern morale of heritage restoration projects, labeling contemporary practices ‘didactic protheses’ for their use of contemporary materials and techniques for additions. “Heritage ethics expressly proscribes falsification. Yet (...) the falsification is allowed for a building's most ancient and awe-inspiring components.” However, according to him these grossly abstractive additions are passé, and focus must again return to using traditional building materials and structures. “In times when modern architecture banished all tools and techniques that even hinted at continuity with historical architec-

¹⁷Winkler 2004. 51.

¹⁸Dávid 1984. 14.

¹⁹Dávid 1984. 15.

²⁰Horler 1985. 19.

ture, back then such feats of virtuosity were considered good form. (...) Those days are past. Architecture had reinstated the tools and techniques which seek continuity and strong ties with the historical past and its creative realities.”²¹

Reimholz holds a similar line of criticism toward the architectural representation of periodical differentiation as one of the primary principles of classical heritage preservation, which he termed ‘chronological implantation’. “Documentative, montage-like presentation of periods layered on top of each other is pure abstraction. (...) Meanwhile the work as a whole – the complete body memorial – is passed into the service of this new modern abstraction principle – to my utmost distress.”²² According to his approach, architectural compositions incorporating parallel impressions from different periods apply this same abstractive process to displace objects from their respective historical realities, divesting them of content to “replant them into our modernist abstractive zone”.

It was toward the end of the 1990’s that András Román called attention to the escalating social-professional debate surrounding the Venice Charter and Hungarian heritage reconstructional practices. He was convinced that, as with all transformations of heritage preservation standards, an ulterior motive behind rejections of the Venice Charter are linked to the *ongoing shift in architectural styles*, and as in earlier instances, the trend is again articulating the newly-forming modes of contemporary expression. Calls for applying reversibility and a regression of concrete use he also considered symptoms of a newly-forming shift of period style. “The fact that reconstructive elements are on the rise, that restorers are more reluctant to settle for ruins, and strive to make the monument a more approachable experience (...) all this is linked to postmodernism, and how many now consider 20th century architecture and mid-20th-century heritage restoration too restrictive and dry.”²³

Today we can no longer speak of emerging postmodernism – yet that shift in heritage preservational intervention principles from the modernist spirit is still underway. Accordingly, Román had stated that “by the end of this century, modern architecture is back on its feet (...) and has come out all the better for the postmodern escapade. [What still remains to be seen is] what practical implications a softer and more humane modern architecture holds for heritage preservation, whether it even effects enough change and development for us to conceivably detect?”²⁴ What is already apparent, however, is that Hungarian contemporary public opinion (who see “Sedlmayr’s Salamon tower reconstruction in Visegrad as a monstrosity”²⁵) is hostile toward both modern buildings and heritage preservation projects alike. (Fig. 2) This is evident from the recurring motives declaring contemporary Hungarian architecture’s articulation foreign, “imitating Western influences with mostly nonfunctional

²¹ Reimholz 1986. 9.

²² Ibid.

²³ Román 2004. 150.

²⁴ Román 1997b. 57.

²⁵ Buzás 2014.

Figure 2. Salamon tower, Visegrád (Photo: Anna Kóródy)
2. ábra. Salamon-torony, Visegrád (Fotó: Kóródy Anna)

rusty steel plating and commanding concrete in self-serving monuments”²⁶ which render the average person to bewilderment. Likewise dismissive opinions were voiced against heritage preservation interventions and abstract supporting structures, which “falsely claim to be ‘not reminiscent of, but referential to’ [the original building]...”²⁷

Attila Déry also aired his criticism of classical heritage preservational interventions’ practice of unjustifiable stylizing. “If we were preserving buildings merely for the sake of their material form – for the experience, that is – it would be far simpler to demolish them and then either make a virtual presentation, or a complete rebuilding in far better quality. Heritage preservation is essentially following this latter path, but doing it in denial – thus the recurring additions and reconstructions are presented in a stylized, affectedly historicized guise. Such reconstruction carries an uncertain air of humility and hesitancy, topped with horribly self-conscious scientific spirit.”²⁸ In relation to the Salomon tower of Visegrád castle, Gergely Buzás expressed despair with regard to the clique of Hungarian architects and art historians whose inability to move beyond the spirit of the 1960’s is manifest in their anachronistic and out of touch views.²⁹

Berlin art history professor Wolfgang Wolters published an article in *Műemlékvédelmi Szemle* [Monument Protection Review] observing that by the turn of the millennium, “rebuilding projects based on the original structure seems to be the solution most readily endorsed by the majority.” According to his diagnosis, society has become disenchanted with modern architecture and the disappointingly short-

²⁶ Gádor 2012.

²⁷ Sponcsak 2010.

²⁸ Déry 2002. 57.

²⁹ Buzás 2014.

shelflife trends of the world today, opting instead “to escape the foreseeable disappointment of modern architecture through resignation and the numbing effect of habit, dreaming the illusions conjured up by stage set.”³⁰ As a result of these public demands, reconstruction is becoming the method of choice for heritage preservation interventions, avoiding strong contrast additions and using ever more refined techniques to mark the divide between old and new structure, often discernible only to the trained eye. Restorations articulated in such architectural attitude “conform to the restorational principles [of classical heritage preservation] while also having consideration for the shift in perspective and the expectations of the general public.”³¹

2. INFLUENCE OF NON-HUNGARIAN CULTURES

Non-academic publications are increasingly critical of the Venice Charter,³² and frequent allusions to the *German cultural region*, such as to Austria’s ruin-restoration projects are also being made.³³ Increasing public criticism of the Venice Charter was also acknowledged by András Román: “Without a doubt, there is a shift happening in the perception and practice of heritage preservation, the Venice Charter is no longer universally supported or recognized.”³⁴ For him the critique of a heritage preservation school focused on substantial authenticity and preserving original structures at all cost (even to the extent of self-serving dogmatism) can be linked to general familiarization with Far-Eastern heritage preservation principles: “One recurring argument is to bring up Japanese temples.”

It is a fact that intercultural dialogue and *conciliating Eastern and Western heritage preservation principles* have led to a significant shift in perspective – the Nara Document (1994) stated that “All judgments about values attributed to cultural properties as well as the credibility of related information sources may differ from culture to culture, and even within the same culture. It is thus not possible to base judgments of values and authenticity within fixed criteria. On the contrary, the respect due to all cultures requires that heritage properties must be considered and judged within the cultural contexts to which they belong.”³⁵ No such cultural diversity was considered in the wording of the Venice Charter (1964) – as evident from its omission of any

³⁰ Wolters 1998. 268.

³¹ Albert 2014.

³² “Western Europe has already moved beyond the guidelines of the Venice Charter.” László Cseke, Castrum Bene association’s representative quoted in: Kovács 2011. Hungarian quotations appearing in the paper are translated by the author.

³³ “Reconstruction of the kind in Carnuntum Austria, or Xanten Germany, is entirely out of the question.” Csordás 2011

³⁴ Román 1997b. 49.

³⁵ Román 2002. 40.

Figure 3. Carnuntum Archaeological Park, Austria (Photo: Zorán Vukoszávlyev)
3. ábra. Carnuntum Régészeti Park, Ausztria (Fotó: Vukoszávlyev Zorán)

authenticity definition.³⁶ It was the Cracow Charter (2000) that first suggested the validity of (same site) reconstruction as such, and described the conditions of re-building – retrospectively legitimizing the post-WWII practice of reconstruction.

It should be mentioned that practical incongruities of German and Central-European heritage preservation practices from Western European ones have been observed as early as the late 1980's, as Miklós Horler noted. “Even within the field of preservation, opinions grew bolder and more prominent – especially in German-speaking Central-Europe, that is Austria, Germany, Switzerland – disapproving of modern architectural solutions in heritage preservation, and of creative development of the historical environment.”³⁷ (*Fig. 3*) Horler traced this tendency back to traditional historical-linguistic relations (the Hungarian professional legacy of German language orientation) as well as geographical proximity, but further aspects included similarities in regional history and climatic conditions decisive to building deterioration and tractability patterns (such as temperature variation.) In this sense we can distinguish the attitudes of German and Post-Soviet regions, and those of the international heritage societies dominated by French, British and Italian circles, their respective restorations and publications.

³⁶“I asked the author, Mr Raymond Lemaire the reason for this omission [of defining authenticity] and why the problem remained unbreached, in 1964. His simple reply was that back then, all those engaging in the discussion on heritage preservation shared the same culture and background, and used the same terminology, debate of the term was unnecessary.” Stovel 1997. 15.

³⁷Horler 1985. 19.

3. DIVERGENCE FROM DOMESTIC TRADITIONS OF HERITAGE PRESERVATION

What is widely considered the “golden age” of Hungarian heritage preservation³⁸ was a time of general opposition to full reconstruction preservational interventions. Some researchers³⁹ traced this dominant mid-20th-century trend all the way back to István Möller’s definitive works – though the connection is only indirectly justifiable, because the subsequently applied distinguishable, modern standard, high endurance brickwork was in the case of the model value Zsámbék church ruin addition works specifically selected for reasons of economy.⁴⁰ Ferenc Dávid linked the attitudes of Hungarian 1960’s–1970’s architecture to modernist individualism and the increasing role of individual architect personalities, terming it the era of “brave creative ambitions” while conversely calling attention to the limitations of artistic self-expression in heritage preservation. “It is beyond doubt (...) Hungarian heritage architects too utilized the full array of additional possibilities for their self-expression. Great works were produced in the hands of talented individuals, yet the price was a virtual recomposition of historical monuments.”⁴¹

It was the quality of these recompositions, the intervention’s added architectural value that Ádám Arnóth considered indicative of success, highlighting the designer’s creative responsibility. By his reckoning the Venice Charter, though disputed by many for its arguably crude and contrastive restoration policies, it cannot be held accountable in itself for these developments – Charta directives are ethical guidelines relating to intervention types, not aesthetic norms. “It is my view that adhering to the Venice Charter is by no means sufficient to ensure an appealing restoration, yet a necessary step toward a fair one.”⁴² Likewise, Tamás Fejérdy called the Charter continually valid, and called attention to the current importance of its guidelines. “One must consider the Charta an essential starting point today, interpreting and applying it freely as its original purpose and spirit dictates.”⁴³

The attitude, known as the “*Hungarian school*” or “*Hungarian method*”, had always “strictly prohibited anything remotely reminiscent of reconstruction, or involving scientifically unjustifiable guesswork.”⁴⁴ Conforming consistently to the principles was a distinguishing feature of Hungarian heritage preservation, even in an international context. In domestic practice, architectural additions – instead of radical solutions like conservation or rebuilding – “would outline exactly the limits in our knowledge of bygone spaces, new portions would be distinct from the old, but

³⁸ Calling the 1960–1970’s a “golden age of sorts” for Hungarian heritage preservation, he also called attention to the relative nature of such evaluations, in: Lövei 2004. 23.

³⁹ Zsembery 2009. 2.

⁴⁰ Lövei 1996. 43.

⁴¹ Dávid 1984. 15.

⁴² Arnóth 1997. 131.

⁴³ Comment from Tamás Fejérdy, in: Román 1997a. 28.

⁴⁴ Arnóth 1997. 125.

Figure 4. Simontornya Castle (Photo: Anna Kóródy)
4. ábra. Simontornyai vár (Fotó: Kóródy Anna)

without disrupting them, suggesting the original forms, not reinstating but evoking the bygone (...) space. In fact ‘distinction, harmonization, suggestion, evoking’ are all keywords of Hungarian heritage preservation practice.⁴⁵ (Fig. 4)

Ádám Arnóth put this consistency of architectural tools down partly to the *unique qualities of Hungarian heritage buildings*, and the same conclusion was reached by Ákos Zsembery when examining the consistencies in the Venice Charta’s application in Hungary.⁴⁶ Due to a ravaging historical climate, Hungarian monuments weren’t eligible for continual use and/or maintenance, and this coupled with a continuous and climatically accelerated amortization called for occasional drastic interventions. As a historical buffer zone, the Carpathian Basin’s regional heritage was often damaged, which is why the majority of our Medieval heritage is left to us in decontextualized fragments only. This is also why heritage reconstructions – due specifically to this troubled historical backdrop, and the fragmental nature of the heritage matter – face special challenges integrating into the buildings’ organic development. The same fragmentality was what Arnóth considered decisive in the invariable interpretive role of contemporary interventions, consigning the responsible task of architecturally interpreting what fragments remain to the architectural designer. In this context, architectural interpretation is distinct from both rebuilding and reconstruction – its added elements serve not only to present historical connection, but also alluded to the era of the intervention, providing ground for artistic reinterpretation as well as aiding a simultaneous interpretation for several successive architectural periods.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Zsembery 2005.

II. SOCIAL EMBEDDEDNESS

1. CONFORMING TO THE GENERAL PUBLIC

Reconstructions' changing perception can be investigated in the professional field of heritage preservation, or in a context of the general public's voiced opinions, and such general public embeddedness will prioritize different aspects. The idea of architecture is halfway between practical and artistic creativity, and from this nature stems an age-old dilemma of *hierarchical relation between the user and creator*. This same dilemma is present in heritage preservation, where all actors focus on observing values, yet differences arise from an uncertainty of whose dominant set of values are to be respected. These are the interrelated problems probed by architecture critic Anna Zöldi when in connection to the development of Diósgyőr castle, she posed the question: "For whom are we preserving the past? For professionals who, examining the ruins, will provide ever more precise data to coming ages, or for the general public – whom we are to rhetorically term 'society', and whose identity is known to depend strongly upon the possession, or indeed reassignment, of cultural heritage."⁴⁷

Internationally acclaimed heritage preservation expert Herb Stovel was guest speaker at the Summer University of Heritage Preservation in Eger, where he emphasized the key role of community in heritage preservation: "In the past, it was up to experts to define the values of heritage for society. (...) Nowadays I guess we must involve the public in defining those values. Not define values for the benefit of the public, but actually involve the public in the process of defining, for we are discussing public values, not just values of our own. This is a far more difficult and arduous process than what we are accustomed to, for it includes relating the knowledge as well as the decision making process toward the public."⁴⁸ Stovel's debate-sparking statements cast doubt on the professional elite's apparently traditional privileges in defining the values of architectural heritage preservation. He called attention to how historical heritage was a value belonging to all, also emphasizing that one prerequisite to involving the public is *scientific and visual education* starting from an early age.

Even in the 1980's, Ferenc Dávid had called attention to new trends in the shifting public cultural consciousness, which was relevant to heritage preservation too, and identified its cause in the straining effect of accelerating development and technicism. His view was that human biology was coming under increasing pressure, whereby new reactions were emerging "most apparent in their popular convergence in the so-called *nostalgia wave*".⁴⁹ Dávid associated the reconstruction interventions of the time with emerging postmodern architecture, and hypothesize a direct link to public nostalgia trends.

⁴⁷ Zöldi 2010.

⁴⁸ Herb Stovel, in: Román 1997a. 28.

⁴⁹ Dávid 1984. 14.

2. SENSATION VALUE, TOURISTIC APPEAL

Based on social embeddedness, several forums have linked the requirements of *sensation value* and *touristic appeal* to the architectural techniques used during preservational intervention. Strong criticisms of modern heritage preservation principles had been voiced both on part of visitors and proprietors. György Szekér categorized salience-enhancing yet historically unjustifiable suggestions (ones therefore beyond the realm of modern heritage preservation) as total hypotheses,⁵⁰ which is one end of a five-point classification spectrum devised by himself (in situ conservation, restoration, authentic reconstruction, logical hypothesis and total hypothesis).⁵¹ Proprietors and visitors share the attitude of frequently contrasting the touristic appeal of such hypothetical reconstructions against the fragmented preservation associated with ‘classical’ heritage preservation projects of limited appeal. “Gone are the days of knee-high castles, the public cannot relate to these ruined remains, their attractive appeal – and thus their revenue generating capacity – is quite poor.”⁵²

For monument proprietors, the prime role of reconstructions is to boost related revenues and ensure financial sustainability as well as independence from government or municipal funding. This appeal, however, is only partly a matter of constructed environment, as the availability of amenities and touristic programs can also account for a significant part of a building’s attractivity. “Castles draw in tourists, but only if there is content included, such as all day activities, children’s adventure playground on the premises, a restaurant, lodgings.”⁵³ – in the words of Esztergom Castle Museum’s director, who highlighted the complex market potential of *cultural tourism*. Creating attractions and financially sustainable development are the foundations of the European Union supported Hungarian Mansion and Castle Programs, aiming to “provide visitors with accessible reconstructions of sensation value, at

Figure 5. Sümeg Castle (Photo: Anna Kóródy)
5. ábra. Sümegi vár (Fotó: Kóródy Anna)

⁵⁰ Szekér 2015.

⁵¹ Gajdos 2012. 38.

⁵² Mátyás Berecz, director of Dobó István Castle Museum, in: MNO 2015.

⁵³ Gábor Rezi-Kató, director of Esztergom Castle Museum, in: Bárány 2014.

least self-financing or even revenue producing castles which are capable of raising and reinforcing a sense of national identity”.⁵⁴ (Fig. 5)

Beyond the architectural elements, Gyula Hajnóczy also highlighted the importance of added *educational tools*, appraising the social impact of the archeological parks debuting in the 1990’s. He considered educational amendments and the so-called 1:1 model full reconstructions complementary additions to scientific results, which appeal to the general public. He also added that turnout is greatly improved with the availability of sensational exhibits presenting historical life scenes, and various connected recreational functions.⁵⁵

The touristical appeal of reconstruction projects is rooted in quality visitor experience, and correlates to ambiance function and sensational accessibility. “The past which does not convey to us – and most crucially: in our lifetimes – useful information, is tedious and unmemorable. No interest is merited by a past without a salient narrative.”⁵⁶ – was how Attila Déry summarized the tenets of attractivity in his study *Pasts, monuments, myths*. The role of ‘*emotive reception*’ was also emphasized by Attila Kulcsár in relation to the Báthory Château reconstruction project in Nyírbátor – which he identified as the phenomenon that enabled positive public reaction, and neutralized scattered professional criticism.⁵⁷ Visegrád Lower Castle’s renovation was also focused on sensationality: “What museum visitors want is an easily accessible sense of space, not ‘bland’ ruins but a sensation to behold.”⁵⁸

The school of modern heritage preservation applied complete reconstruction only in theory, on paper (speculative reconstruction), while today the public expects more than paper drawings of monuments, they want historical monuments to “see and use in real life”.⁵⁹ Classical and modernist approaches to heritage preservation pose limits to this expectation: “Reconstruction stops where imagination starts. This is why we can’t have our Roman ruins refurnished with ‘full scale’ rebuilt ancient houses, temples and villas. Most of it is knee-high walls. Our Roman age reconstructions serve touristic needs to the extent that science will allow (...) [conversely] for all scientific purposes, all has been thoroughly inventoried already.”⁶⁰ – is one critique voiced in the media. This approach sees rebuilding as a prerequisite to an accessible visitor experience, making for more sensational, thereby more popular, and hence more sustainable heritage buildings.

Proponents of reconstruction are aware of the controversial professional reception of rebuilding projects. Journalist Lajos Csordás’ choice of headline titles reflect this well: *Counterfeiting no, view yes please* and *Reconstruction: inauthentic but accessible* are both relevant articles. According to this approach, the public need for sen-

⁵⁴ In: Csordás 2012a.

⁵⁵ Hajnóczy 1994. 229.

⁵⁶ Déry 2002. 55.

⁵⁷ Kulcsár 2012.

⁵⁸ Rostás 2002.

⁵⁹ Attila Sági, then president of Forster Centre, in: Tenczer 2014.

⁶⁰ Csordás 2011.

Figure 6. Diósgyőr Castle (Photo: Anna Kóródy)
6. ábra. Diósgyőri vár (Fotó: Kóródy Anna)

sations and experiences can even override authenticity concerns. “These reconstructions have no claim for scientific authenticity, given the insufficient data discerning what these buildings looked like exactly. Yet these rebuilding projects aren’t a far shot from presumed historical realities, we do after all know the techniques and methods used at the time, and there are hints to follow in the uncovered archeological finds. Today’s public expectation is for an experience of our knowledge of historical periods, available not only on paper and in the shape of ruins and dug-up remains, but also illusionary constructions based on scientific findings.”⁶¹ The *set-like spectacle* of such interventions is perceived as an advantage— even when visitors are aware that what they see is only imitation, the sensation itself is what matters most; touristic appeal is prioritised to become the primary role of archeological reconstruction.

Perceivable as a general social phenomenon, an *environment of massive visual stimulus* is resulting in a new generation with an increased visual sensitivity threshold. “Like it or not, we are forced into competition with the thrilling technicolor visuals of the movie screen (...) A vast majority of visitors are comfortable within the walls of a reconstructed palace, they like what they see and are happy to sense a connection to a past long regarded to be lost.”⁶² Communicating bare relics is especially difficult toward young people: “Professionals can read ruins, while growing kids crawl over them. The overall experience is entirely different.”⁶³ In connection to the reconstruction of Diósgyőr Castle, Anna Zöldi argued for the key importance of visual information, citing as is the primary medium for reception. In this interpretation, the didactic additions of classic heritage preservation acquire the pernicious air of ‘required reading’, and for lack of a gripping narrative, they lose their relevance. Reconstructions, however, create architectural spaces, and this plays a key

⁶¹ Csordás 2012b.

⁶² Buzás 1999. 22.

⁶³ Zöldi 2010.

role in establishing a sensation to connect with. “[Designers of the Diósgyőr castle reckon] it is through spaces that the period’s spirit is best evoked, a view echoed by many architecture historians and philosophers.”⁶⁴ (Fig. 6)

3. DEPRIORITIZATION OF PROFESSIONAL STANDARDS

As presented in an earlier chapter (‘Renouncing modern architectural techniques’), reconstruction interventions are often perceived to have *non-professional* – and thereby non-scientific – *influences*.⁶⁵ During the 1960s, relevant methodology recommendations were essentially unified throughout Europe,⁶⁶ and this was also related to how, in Hungary, the Venice Charter was assessed “at the time not representative of public demands, but the needs of a rather close professional circle, with some political backing due to the potential international acclaim garnered by sound heritage preservation and its results.”⁶⁷ This unified stance, however, was undergoing considerable divergence starting from the 1980s onward, both in and out of professional circles. Miklós Horler made a distinction between the architectural sector and reconstruction efforts: “For the most part, these efforts are not initiated by architects, even if architects do occasionally endorse these projects.”⁶⁸

Pál Lővei made a more differentiating case for the social base of various trends: according to him, criticism of the Venice Charter principles is linked to emerging postmodern views turning against modernism, the tendencies of reapplying historical forms, on the part of both architects and socio-intellectual circles. Yet in his view, an increasing presence of criticism toward ‘irreversible’ intervention, mostly on the part of new school professionals, art historians and archeologists, was a distinct and independent, though parallel phenomenon. For the period that followed, however, he links the intensifying reconstructive efforts to factors outside of the architectural sector: “A new wave of efforts in the 1990s, much reminiscent of 19th century ideals in pursuing a historicized reconstruction for ruins, was often connected to the grossly superficial populist attitude toward history supported by politics. A similar tendency could be observed in other Central-Eastern European states.”⁶⁹ He also called attention to the fact that new heritage preservation interventions were (at least partly due to financial considerations)⁷⁰ effectively regarding heritage sites as tourist attractions, which, while catering to general public demand, can pose serious risks to professional intervention quality. A critique of public sensation demand and its

⁶⁴ Op. cit.

⁶⁵ Tatai 2001. 18.

⁶⁶ “Though criticized by many, the Venice Charta was at the time of its drafting an exemplary instrument of consensus, uniting the world of heritage preservation in a single spirit.” Stovel 1997. 15.

⁶⁷ Lővei 2004. 24.

⁶⁸ Horler 1985. 25.

⁶⁹ Lővei 2014. 48.

⁷⁰ Frequently deployed EU support is not eligible for direct heritage preservation uses. Lővei 2014. 48.

spearheading of heritage construction projects was thus summarized in a single sentence by Ernő Marosi: “Postmodern theme ruins for theme park patrons!”⁷¹

Various non-architectural influences were also underlined by Sélysette Somorjay: “Whenever the need for a reconstruction arises, it is conspicuous how none of the arguments supporting reconstruction can be called preservational. Preservation aspects all appear subject to priorities of sustainable exploitation, public education, touristic development.”⁷² Somorjay considered the often-voiced public opinion considering reconstruction or rebuilding the only way to preserve monuments a professionally unfalsifiable claim. The only aspect she highlighted that is relevant from a creative architectural perspective is the *individual ambition* for research and design, as a drive for establishing some new and spectacular value.

Wolfgang Wolters called attention to the long term *awareness raising effect* of completed restorations (“fulfilling renewals”) saying “often lacking background in methodology or art technology, the general public will hardly register certain details”⁷³ and will often suggest programs and goals, posing expectations toward restoration projects, placing significant pressure on the evaluating professionals and decision makers. Wolters also described the field’s professional responsibility in this process: “Everyone is happy with the result: [the restoration project’s participants and visitors] and of course last but not least, art historians as a science, who would otherwise surely get in touch with those accountable, and perhaps even join in the methodology debate on public forums.”⁷⁴

The special *role of virtual reconstructions* in the professional responsibility context was also referred to by István Feld, highlighting how realistic computer animated reconstruction graphics could kindle unrealistic expectations in the lay public. “Passionate enthusiasm has led citizens into bouts of excess. Their dream castle scenarios are unrealistic, and stoked by the reconstruction computer graphics easily accessible today. (...) Some municipalities put up unfulfillable requirements to professionals, and these ambitions are supported by lay tourists who want their spectacular attractions.”⁷⁵ Undeniably, virtual reconstructions are a helpful tool to promote interprofessional understanding through a visual presentation of research results, and three-dimensional digital modeling technology has delivered new tools for visual presentation and for converging fragmental data, aiding public accessibility. Yet the lay public have their own approach to these graphics. Miklós Rác has said of realistic computer reconstruction graphics that these visual tools obfuscate not only what details are available in reality, but also the available information and the means of its processing, thus blurring the line between reality and fiction.⁷⁶

⁷¹ Marosi 2002b. 14.

⁷² Somorjay 2007. 4.

⁷³ Wolters 1998. 265.

⁷⁴ Wolters 1998. 264.

⁷⁵ István Feld is quoted by: Csordás 2012a.

⁷⁶ Rác 2016.

III. COMMUNITY IDENTITIES

1. NATIONAL SELF-IMAGE

Social goals, *preserving and reshaping local community identities* are an important catchphrase in heritage preservation. (Fig. 7) Reconstructing ruins of national historical importance, restoring key monuments is a national interest, therefore a collective goal empowering the public to intervene in the organic process of history – elaborated Attila Déry, also calling attention to the importance of research background. “We need to reproduce conditions of our historical past – but only within defined [scientific] boundaries. (...) From a perspective of architecture history and heritage preservation this implies that the past is indeed reconstructable, and preservation as well as reproduction improves the quality of reconstructability, of obsolete forms and structures and techniques used in the past.”⁷⁷

Figure 7. Castle Garden Bazaar, Budapest (Photo: Anna Kóródy)
7. ábra. Várkert bazár, Budapest (Fotó: Kóródy Anna)

He stressed that heritage preservation and architecture in general are subject to the expectation of the times, and must ultimately serve the goals of our present time. “In each period, heritage preservation is a way that society tries to show itself, along with the image it creates of its own past.”⁷⁸ The social function of heritage is of key importance, and for laypersons it is architectural heritage that provides a palpable illustration of the past, as a basis for imagining the past. Architectural heritage therefore defines what a society thinks about its own past and ancestors. This makes room for individual interpretations of how a national past is presented, beyond that of the

⁷⁷ Déry 2002. 54.

⁷⁸ Déry 2002. 56.

heritage preservational narrative, and emphasis will invariably shift from matters of authenticity to that of acceptability. “Anecdotes outlive the facts; only tradition is perpetual,”⁷⁹ – Déry quotes historian Johan Huizinga’s sentiment, addressing the often-debated authenticity issue of reconstructions. The long term goal of architectural heritage preservation is to support future generations by conveying cultural value to posterity.⁸⁰ “We can’t change the annals of our historical buildings, but their future opportunities are decided by our present age.”⁸¹

Shortcomings of national self-image can also be linked to the rejection of reconstructions and the contesting of heritage preservation’s role: “Our own elite are depriving us of the opportunity to experience the greatness of our nation...”⁸² Debate surrounding the reconstruction of Diósgyőr castle mapped out the same dividing line: “Heritage specialists subscribing to orthodox views and adhering to the letter of the Venice and Athens Charters have rejected the reconstruction plan, while affirmative art historians and heritage preservationists have stood up for it. (...) There is enormous potential in this vision, which was set forth by architects and interior decorators, articulating the past of a prominent corner of our town in mass and space.”⁸³ Presenting national history and preserving national identity are also political interests, resulting in increasing state involvement in heritage projects. Understandably, public tastes and political interests dovetail in the spread of reconstruction projects. “State support for reconstruction projects has reached unprecedented levels, with something monumental called for to satisfy representational needs for the powers that be. This ambition dovetails with architectural interests as well as the general public’s needs.”⁸⁴

National identity’s recreation is given a great backdrop by the so-called half dead castles which “retain spectacular elements, and beyond their preservation they have a potential for revival.”⁸⁵ The recovery of these castles started back in the 1950s, first the protection of Balaton Uplands castle ruins, then moving on to other regional heritage sites, a process lasting all the way into the 1970s. Similar initiatives were taken up after the 1989 system change, then again in 2000 with the Treasury Property Directorate’s Castle Program. Though many details of the Castle Program were altered it is essentially still current nearly two decades into its launch, giving a concise picture of general public and political priorities regarding national self-image.

From an architecture theory approach, reconstruction can be classified according to the Alois Riegl-taxonomy: complete rebuilding “is a *triumph of memorial value* (Erinnerungswert) which Riegl describes as the opposite of nostalgia value. Memorial value is immanent in the artefact itself, its intact and unaltered form as it

⁷⁹ Huizinga’s work (*A Definition of the Concept of History*) in: Déry 2002. 54.

⁸⁰ Gyula Marjay, Treasury Property Directorate president, in: Csordás 2013.

⁸¹ Buzás 2014.

⁸² Referring to the reconstruction of the Basilica of Székesfehérvár in: Kelecsényi 2014.

⁸³ minap 2015.

⁸⁴ Rostás 2002.

⁸⁵ In: Csordás 2012a.

was originally crafted.”⁸⁶ Ákos Moravánszky brings up the Mies van der Rohe world fair pavilion in Barcelona as one example, which underwent a controversial reconstruction between 1981 and 1986 involving Spain’s top architects. The pavilion is one of the iconic objects of modern architecture, and though it was demolished after the world fair it had a profound influence on 20th century architecture, and became an iconic architectural pilgrimage site after its reconstruction. Therefore memorial value extends to structures of less than ancient historical past, even as recent as the 20th century.

2. CLARIFICATION

Reconstructions following the spirit of the Venice Charter were mainly criticized for their *difficult accessibility*. Laypersons find it difficult understanding buildings in various stages of ruin, while public demand for identity-confirming architectural heritage is on the rise. “Debate surrounding reconstruction continues to this day, while explanatory practices throughout Europe have developed in several differing trends. Though the Venice Charter’s rigid proscription of additions is no longer adhered to as strictly, very few reconstructors in Hungary would dare transgress the rule of recreating only what can be conclusively documented. In other words, reconstruction stops where the imagination begins.”⁸⁷ As one commentator succinctly summed up his impression of the layman’s opinion, “the ruins are entirely pointless and without context as far as the general population is concerned.”⁸⁸ In other words, classical heritage presentation results in “visitors disinterestedly meandering through odd wall remains.”⁸⁹ (Fig. 8) Attila Déry sees the reason behind this in “preservation by doctrine will in most cases interfere with the building’s natural life cycle, isolating the building from society.”⁹⁰

Another reader’s comment defended a completed reconstruction project saying “at least there’s a building standing there, instead of a few truncated walls, or stripes along the ground...”⁹¹ Interpretational difficulty is also acknowledged by many prominent professionals: “With ruin heritage (...) the problem is these can only partly fulfill their didactic and aesthetic functions. Public outrage at knee-height heritage structures is somewhat justified, and it’s a fact that two-dimensional presentation even puts professionals in an awkward position.”⁹² László Daragó also took a visitors’ approach toward the issues of reconstruction: “A period-by-period ground plan, or a virtual reconstruction plan are low-maintenance solutions practically demeaning

⁸⁶ Moravánszky 2000. 17.

⁸⁷ Csordás 2011.

⁸⁸ blogen 2012.

⁸⁹ Buzás 1999. 22.

⁹⁰ Déry 2002. 56.

⁹¹ kn 2014.

⁹² Zsolt Visy, archeology professor at Science University of Pécs, in: Tenczer 2014.

Figure 8. Carnuntum Archaeological Park, Austria (Photo: Zorán Vukoszávlyev)
8. ábra. Carnuntum Régészeti Park, Ausztria (Fotó: Vukoszávlyev Zorán)

the visitor. (...) This is why I developed the experimental interpretation of heritage, whereby ruins shall be considered buildings whose spaces, surfaces, colors and other intellectual contents shall not be excluded from the set of authentic components.”⁹³

There are voices within the general public who are urging a paradigm shift in this matter: “We must break away from heritage preservation attitudes that forbid reconstruction even for those ruined buildings whose technical parameters and facade image are known to us.”⁹⁴ A professional attitude shift is also discernible, mostly toward clearer presentation: “Without a doubt, heritage preservation attitudes today are more accommodating toward non-disruptive additions serving better understanding and clarity – as far as these additions are authentic.”⁹⁵ István Feld also reckons that when based on appropriate research, reconstructions are an affordable risk. “I must stress my opinion that any merits of reconstruction activities are dependent on their relevant documentability. This is prerequisite to any scientific debate about reconstruction’s aims, use, benefits, or indeed hazards. (...) Reconstructing ruined buildings may hold many results in research.”⁹⁶

In regard to his taxonomy of interventions, György Szekér distinguishes three types of clarifying additions (beyond in situ conservation and restoration) differentiated by their source; these are authentic reconstructions, logical hypotheses and total hypotheses. The first type includes remanufacturing of elements (not in situ preservable) based on originals or precisely specified renderings, type two are elements remanufactured according to analogy, while third type elements are style-aligned new elements, repositioned elements and constructed historical spaces for new functions.⁹⁷ Restoration can enrich heritage buildings with *new layers of meaning*. “If we

⁹³ Daragó 2002. 181.

⁹⁴ László Habis, mayor of Eger, in: MNO 2015.

⁹⁵ Tamás Fejérdy’s evaluation of the Venice Charter, in: Kovács 2011.

⁹⁶ Feld 1999. 47.

⁹⁷ Gajdos 2012. 38.

were to rebuild what had most probably stood there in Roman times with eighty percent accuracy, even then those buildings will communicate far more than their indicative presentations in some incongruous substance.”⁹⁸

3. CATERING TO ILLUSION

The most intense criticisms of reconstruction interventions are focused on the *authenticity of impressions* created by rebuilding. Even the beginnings of the heritage preservation tradition in the time of John Ruskin, objections to both reconstruction and purist interventions were raised.⁹⁹ As János Sedlmayr said in connection to modern European heritage preservation’s respect for substance: “In material terms I can’t accept as authentic anything that has been replaced or altered. That substance is new, and I can’t trust its formal authenticity. A 13th century work for example is inimitable, the technologies have been lost.”¹⁰⁰

János Sedlmayr made a clear distinction between interventions which use existing materials for authentic restoration (and thus qualify as categorical anastylosis) and those which apply mimicry-like techniques. The latter he objected to thus: “Deception and counterfeiting is definitely forbidden: this is what had once led to purism.”¹⁰¹ He clearly separated these examples from heritage preservation: “Constructing replicas and waxworks is not a part of heritage preservation, not even the rebuilding of Warsaw’s old town – this is a view we have stood by correctly in my opinion.”¹⁰² Ádám Arnóth drew the line for acceptable interventions elsewhere, separating the merely historicist forms of speculative imagination and the historically justifiable and therefore authentic replicas. In his opinion “The Venice Charter prohibits the former as counterfeiting, and not the latter form-identical additions”¹⁰³ –including for example recreating lost plaster and articulation.

The illusion fed by reconstruction is therefore an issue closely connected to the *theoretic definition of authenticity*, which has itself been subject to debate for the past decades.¹⁰⁴ Ernő Marosi saw the root of the problem in how authenticity was only ever relevant within the conceptual framework of a specific period, therefore it is a relative concept and as such cannot be considered an absolute foundation for establishing heritage preservation methods. “Authenticity is an opinion; not an immanent

⁹⁸ János Papp restoration specialist, in: Csordás 2011.

⁹⁹ Ruskin termed restoration the most destructive intervention, one that creates a false image of heritage: Ruskin 1849. 161.

¹⁰⁰ János Sedlmayr, in: Román 1997a. 31.

¹⁰¹ Sedlmayr 1984. 17.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Arnóth 1997. 129.

¹⁰⁴ For one of the first comprehensive Hungarian debates, see: Értékrend, hitelesség és eredetiség a műemlék-helyreállításban. Az 1994. október 26-i OMvH-ICOMOS konferencia előadásai és vitája. [Values, authenticity and originality in monument restoration. Presentations and discussion of the OMvH-ICOMOS Conference 26. 10. 1994.] *Építés-Építészettudomány* 25 (1995) 1–2.

quality of the artifact but an idea of the observer. It is an eligibility granted according to ideas about periods and their appropriate characteristics of style, as described above.¹⁰⁵ He too suggested the concept of originality as an alternative, the optimal preservation of material substance – and cited heritage preservation and restoration practice as an example.

One frequently occurring and hard to settle issue is defining what passes as sufficient information to support accurate reconstruction. Instead of rebuilding or reconstruction, István Feld called these types of ruin castle related intervention “informed development”, his consideration being that their histories, medieval and modern, are simply too obscure.¹⁰⁶ Zoltán Simon considers contemporary rebuilding projects, and those of castles especially, go beyond the point of scientific accuracy. “It’s like when you have a bust of your great-grandfather and you’re trying to draw his legs. It can lead one completely astray. Especially considering how castle constructions are far less regular than churches. True there were typical military construction patterns, but in its own way every castle was unique. Irregular construction is beyond the reach of speculation based on regularity and foundations, not even when there are authentic renderings to work from.”¹⁰⁷

Such rebuildings “balance on a fine line between authenticity and sensationality”¹⁰⁸ – occasionally sacrificing historical source credibility for a full visual experience and complex touristic objectives. Choice of materials and techniques for reconstruction, as well as fine detail planning, are crucial steps toward keeping a reconstruction project “an instrument of heritage preservation, rather than one of architectural science fiction.”¹⁰⁹ Objections regarding the use of architectural analogy based and thereby authentic amendments to historical spaces have also been raised, on account of their blurring reality with illusion. This is seen “unfavorable from a heritage preservation perspective, being a scientific one, (...) I find it adverse for a building to declare ‘this is my past form’ when we can be all but certain that it is not so.”¹¹⁰

Miklós Horler considered the *retention of historical layering* a hallmark of authenticity, and one of heritage preservation’s primary goals.¹¹¹ Some reconstructions (of ‘neopurist tendency’ as he put it) necessitated the partial destruction of physical historical layering present in the heritage material. László Ágostházi in his overview of heritage preservation practices between 1957–1992 presented as positive examples those castle projects where architectural solutions resulted in “a visual impression of the ruin that does not evoke the feeling of artificiality for the observer.”¹¹² (The term ‘artificial’ is relevant to the subsequently described process whereby the

¹⁰⁵ Marosi 2002a. 9.

¹⁰⁶ István Feld, in: Csordás 2012a.

¹⁰⁷ Zoltán Simon, in: Csordás 2012a.

¹⁰⁸ re: Diósgyőr castle construction, Zöldi 2010.

¹⁰⁹ Somorjay 2007. 4.

¹¹⁰ Gál 2010.

¹¹¹ Horler 1985. 25.

¹¹² Ágostházi 1997. 92.

impression of antiquity is lost.) Ferenc Mendele also warns architects against the use of details and additions which “are misleading, invoke a false sense of historicity, and override existing source materials.”¹¹³ In terms of establishing a historically authentic space, spatial proportions and outer wall details are definitive, but very difficult to reconstruct for lack of accurate historical sources. Without these details of material and color, the additions “are theatrical imitations that cater to illusion”.¹¹⁴

The hazard of interventions creating illusion were also warned against by Wolfgang Wolters. “Reinhard Bentmann asked the bitter question: isn’t heritage preservation every so often just a counterfeiting scheme, and this remains as poignant today as it’s ever been”¹¹⁵ – he wrote regarding indistinguishable preservational interventions, terming the end products “seeming antiques.” Though the resulting spaces appear harmonic and unified, “the observer grows uncertain of being able to distinguish illusion from reality.”¹¹⁶

4. DISTORTING COLLECTIVE MEMORY

Rebuilding partially or wholly ruined heritage buildings poses socially relevant ethical issues, combined with a threat of rebuilding structures of undocumentable authenticity that will intensely *affect the community’s collective memory* through its visual and spatial accessibility.¹¹⁷ (Fig. 9) Pál Lővei voiced similar concerns, comparing rebuilt castle ruins to Disneyland fairytale palaces, noting their egregious sensationality and a correlating decrease in scientific value. From a social perspective, these buildings thus perform a different function altogether than heritage buildings left in their stages of organic historical transformation, “with no bearing on historical knowledge, their role is more in line with that of scenery and theater sets.”¹¹⁸ This in turn may compromise the building’s heritage value, resulting in “damage to our shared cultural heritage through a loss of historical creditability.”¹¹⁹

Maria Elena Corrado in her overview of Hungarian heritage preservation interventions of the 1990s expressed criticism toward the tendency of rebuildings prioritizing accessible reception and visitor satisfaction over minimizing intervention, a trend which is certain to result in at least some *deterioration of heritage value*. “Haste can lead to major, even catastrophic problems, (...) for the country to appear as a structure matching the Western-European millennial rhythm. (...) All this is a strong incentive for granting priority to ‘touristic’ needs over those of scientific con-

¹¹³ Mendele 1986. 27.

¹¹⁴ Mária Tatai’s publication in: Daragó 2003.

¹¹⁵ Wolters 1998. 263.

¹¹⁶ Wolters 1998. 264.

¹¹⁷ Rostás 2002.

¹¹⁸ Lővei 2014. 49.

¹¹⁹ Bátonyi 2015.

Figure 9. Mace Tower, Buda Castle (Photo: Anna Kóródy)
9. ábra. Buzogánytorony, Budai vár (Fotó: Kóródy Anna)

ervation.”¹²⁰ The same condition applies not only to heritage relevant to Hungary’s thousand-year statehood, but all other sites as well. Plans for the rebuilding of Hadrian’s palace in Aquincum included a justification for reconstructing Roman ruins as well as its possible architectural methodology. “If the restoration is inaccurate, we rewrite history. Let’s not try to out-Roman the actual architects of Rome.”¹²¹

In order to make a heritage restoration object accurately as well as accessibly interpretable, and accordingly fulfill a role in the community’s collective memory, it is key to consider these very factors in selecting appropriate architectural interventional methods. As long as architectural tools remain ambiguous, interpretation issues are forthcoming: “Have the designers decided what genre the project should conform to? Will it be a simple addition, an imitation or downright forgery? In other words, is it heritage restoration (as it should be), a reconstruction (as befits a historical theme park) or a virtual reconstruction (which ought to remain on paper), or perhaps even a popular scientific / unscientific-fantastic presentation of a ruined building?”¹²²

IV. PHYSICAL PRESERVATION

1. PRESERVING PHYSICAL CONDITIONS

“Rather than antagonists, reconstruction and ruin preservation are in fact complementary concepts,”¹²³ – Gergely Buzás wrote in connection to the Visegrád lower castle reconstruction. Pro-reconstruction approaches often consider rebuilding a

¹²⁰ Corrado 2001. 108.

¹²¹ Gergely Nagy, director of ICOMOS Hungarian National Committee Association, in: Tenczer 2014.

¹²² A rhetoric question posed in relation to the Báthory mansion reconstruction in Nyírbátor by: Armóth 2006. 4.

¹²³ Buzás 2002. 12.

possible (or even exclusive) instrument of physical preservation, and define reconstruction as one end of the preservational construction spectrum, thereby bridging two interventional forms that traditional heritage preservation considers autonomous.

Preventing further deterioration of ruins and the alternative of reconstruction are often presented in a cause-effect relation, where the faults of modern heritage preservation is used to justify divergence from “ruin aesthetic.” “‘Maintaining the ruins’ is an approach with considerable arguments in its favor, bordering on philosophic merits, but from a preservation angle these are practically useless.”¹²⁴ In fact, a building reconstructed to its original structure has *longer life expectancy* than ruins preserved in their various stages of decline: “not only are the original outside walls more protected when supporting a building, they would only suffer eventual freeze damage from temperature variation.”¹²⁵ Attila Déry took a drastic approach to these interventions: “The rallying call of ‘protect’ almost invariably means a forceful end to a building or object. ‘Protect’ actually means ‘kill, mummify and put on public display!’”¹²⁶ As well as avoiding foreseeable deterioration there are maintenance and operating aspects in support of addition. “Preserving wall sections directly exposed to weather damage entails inordinately more cost, as well as posing additional problems.”¹²⁷ Another consistent argument in support is protection against unintended damage caused by visitors.¹²⁸

Besides ruin preservation, rebuilding can also boost heritage *serviceability*. Tibor Gál highlighted the significance of historic architectural heritage preserved through incorporation into other buildings, as one way toward long-term preservation. In his view, incorporation and addition are historically justified architectural methods enabling continuous building use, as opposed to fragmental preservation and unavoidably resulting amortization. Yet he also calls attention to the method’s potential risk factors: “Since an optimal full incorporation of the ruin into a new building is not an available option, incorporation through addition, amendment, functional utilization are well tried methods, but admittedly demand some compromises.”¹²⁹ One typical criticism of reconstructions is how additional construction damages a heritage building’s authentic informational documentary value, but this is far from a universally applicable counter-argument.¹³⁰

¹²⁴ Gál 2010.

¹²⁵ Art restorer János Papp, in: Csordás 2011.

¹²⁶ Déry 2002. 56.

¹²⁷ Mátyás Berecz, director of Dobó István Castle Museum, in: MNO 2015.

¹²⁸ Attila Ságbi, then president of Forster Központ, in: Tenczer 2014.

¹²⁹ Gál 2010.

¹³⁰ “I dispute claims that additional construction diminished the accessibility of Diósgyőr castle.” Cséfalvay 2015.

2. LOSS OF DOCUMENTARY VALUE

Due to their continual nature, reconstructions usually entail *irreversible interventions*, resulting in the impairment of original structural value.¹³¹ The relevant government ordinance of 2015 takes an unambiguous stand with the historiographic value of heritage and its preservation: “[architectural heritage] is the authentic documentation of our homeland’s origins, its historical value is prevalent, its sustained damage is repairable through reasonable restoration, and the repairs of its technical detriments entail no major physical alterations endangering the building’s historical heritage quality.”¹³²

In presenting dead heritage, Ákos Zsembery emphasizes their *historical and documentary values*, “these are the building’s own definitive heritage values. In restoring documentary value, this is what lives on in the building’s original materials, forms and structures.”¹³³ Therefore documentary value can only be conveyed with direct access to the original material, obstructed to some degree by reconstruction. According to Ernő Marosi, heritage is primarily a source of history and art history, making heritage preservation a principally scientific interest best asserted through the physical preservation of heritage material. Conversely, reconstruction is focused on enhancing its presentation, and ultimately results in destroying its source. “This places the emphasis on interpretation over preservation, even to the point of domination: intentions are what gain force.”¹³⁴ According to Marosi’s approach, reconstruction prefers building interpretation over historical documentary value as its primary aim, overriding heritage preservation’s disciplinary role.

“Hungarian castles are all being remolished” is how Sándor Radnóti impresses upon us the erosion of heritage value via reconstruction.¹³⁵ Documentary value lost through reconstruction and full rebuilding is to some extent analogous to contemporary photography processes, namely how digital technology changed the concept of originality,¹³⁶ and also obliterated the fundamental photographic facets of authenticity and documentary value.

V. CREATIVE ARCHITECTURAL METHODOLOGY

1. UNITY OF CREATIVE STYLE

Heritage restoration’s creative ambition for a unified period style goes back all the way to purism and the works of Viollet-le-Duc. Criticism appeared with the ideas of Ruskin and Boito, then in 1931 the Athens Charta rejected purist principles and re-

¹³¹ Wolters 1998. 266.

¹³² Government ordinance regarding architectural heritage protection 39/2015. (III. 11.)

¹³³ Zsembery 2009. 44.

¹³⁴ Marosi 2002a. 13.

¹³⁵ Radnóti 2016. 12.

¹³⁶ Cs. Plank 2007. 20.

quired the observance of the ruin's respective constructional phases and interventions from differing periods.

Purism-related contemporary processes were also featured in Tamás Fejérdy's inventively original virtual report: "These days there seems to be a resurgence of public demand for purist type interventions, and some of the profession is game for it. We might pause and contemplate the Europe-wide wave of reconstructionist efforts making a presence in Hungary too."¹³⁷ Prioritizing a *unified architectural style* is primarily a way to ease the tension between modifications and additions from different periods. The same tendency can be observed in art restoration as well: "Many recent restorations exhibit an aspiration toward creating an impeccable and flawless, seemingly timeless work of art"¹³⁸ – consistently removing all signs of damage or aging.

The aim for architectural heritage's visual unity and homogeneity is therefore contrary to the principle of distinctiveness prescribed in the Venice Charta – which "goes against the use of using materials other than the original, as well as using different forms, especially simplified ones."¹³⁹ Ádám Arnóth made similar observations regarding changing trends in the second half of the 20th century, concluding from his survey that by the turn of the millennium, the previous hegemony of modernist architecture became differentiated and diversified, and this in turn affected our relation to the environment and the past. Development of heritage research methodology partly accounted for the developments in architectural restoration interventions. Today's state of the art research technology does provide us with more detailed information on heritage buildings, and this probably makes an impact on architectural practices. "A good part of restorations are trying to downplay the didactic, and provide instead an unperturbed image, where new elements strive to connect organically with the old; bold heterogeneous anastyleses were created, and to some extent replicas too (...) These days we seem to prefer more sensitive solutions which preserve architectural unity."¹⁴⁰

2. RETAINING HISTORICAL ATMOSPHERE

Arguments for the significance of reconstruction projects in townscapes originate in the criticisms of modern urban development schemes and the postmodern perspective shift. In the words of Miklós Horler, "a crisis of the 'modern architecture' or rather the collection of early 20th century trends so labeled, is the result of many complexly converging social and economic factors. This came parallel with the reevaluation of historically developing traditional settlements recognized to retain values absent from newly developed settlements, and which could be perceived to

¹³⁷ Fejérdy 2010. 2.

¹³⁸ Wolters 1998. 264.

¹³⁹ Román 1997b. 49.

¹⁴⁰ Arnóth 1997. 127.

offer better conditions for social life processes.”¹⁴¹ Horler sees a nostalgic quality arising in the architecture succeeding modernism, along with the *reevaluation of the environment's atmospheric qualities* giving new justification for preserving historical urbanism – through the reproduction of historical forms.

The same transitional period was analyzed by Ferenc Dávid, who found this shift from buildings to urban organics and constructed environments responsible for the expansion and alteration of the heritage preservation tool range. “[The public] now holds heritage preservation responsible for maintaining a sort of historical mood – issuing both from buildings and their use. No sooner does historical architecture appear as a complete system and measure of human life, the dominance of structures as creative objects is diminished (...) and emphasis shifts to the building being an environment and scene of life.”¹⁴²

3. LOSS OF ANTIQUITY VALUE

Reconstructions – even when historically accurate – take a departure from heritage objects bearing marks of age by their very precise and complete demeanor. They are like immaculate reproductions in art albums, “an illusion of unblemished completeness that couldn’t be achieved even through repeated restorational interventions. The endeavor to perfect the original toward an all too smooth and seemingly immaculate state, (...) is a hazard we are no doubt underestimating.”¹⁴³ Wolters considered reconstructions aiming for complete additions a danger, envisioning a future where these additional elements will replace the source materials for research, and engender further restoration schemes (in the shape of precise and realistic virtual computer reconstructions) to shape public opinion.

“Heritage buildings bear the marks of a series of subsequent periodic interventions”¹⁴⁴ – and inasmuch as this is absent from the end product, the object’s *antiquity value is diminished*. The wider the architectural periodicity spectrum, the more profound this effect is for a heritage building, which is “far more likely to represent a historic process rather than a single period”¹⁴⁵ Historical heterogeneity is their very essence. In the words of Ernő Marosi: heritage buildings restored to a single period’s image “though a spectacle, it is odd and distant for losing its chronic quality.”¹⁴⁶ Artifacts created via replicating historical yet *decontextualized forms* can even reach the point of cheesiness, as “objectified bad taste and a superficial imitation of genuine art”¹⁴⁷ stemming from incomprehension and misinterpretation.

¹⁴¹ Horler 1985. 18.

¹⁴² Dávid 1984. 14.

¹⁴³ Wolters 1998. 265.

¹⁴⁴ Somorjay 2007. 4.

¹⁴⁵ Horler 1986. 30.

¹⁴⁶ Marosi 2002b. 14.

¹⁴⁷ Bátonyi 2015.

One must note that a lack of periodic historicity in 20th century buildings can also lead to image issues. Katalin Pallai in her piece *The limits of reconstruction* analyzes the precise reconstruction of Alfred Loos' Strasser-villa, calling attention to the inconsistency of the accurately rendered original layout coming through as newly done, lending an overall impression of abstraction. Reinterpretation is in this case probably unintentional, and raises the question: "What do we want to see in this building? A house, a work of art, a monument or a museum?"¹⁴⁸ Is it the building's function, artistic message, memorial value or history that we hold most important? The question can be broadened to the entire scope of reconstructions, because rebuilding unavoidably results in an anachronistic effect – along with the obliteration of the impression of antiquity.

4. LACK OF REACTION TO THE PRESENT TIME

Reacting to the present is one of the requirements set forth in the Athens Charter, pertaining mainly to the choice of materials. The Venice Charter went on to state that "all necessary additions are architectural creations, and must be recognizable products of our age".¹⁴⁹ The same requirement is reflected in Hungarian millennial heritage preservation theory: "It is evident that today's architecture should have a voice in the preserved building, recreating it. Art is the reflection of reality, and this holds true of heritage preservation."¹⁵⁰ Moravánszy takes a firm stance for simultaneous historical and contemporary architecture: "Restoration cannot simply aim to present the past becoming part of the present, but should present the interaction of our present interest and the past."¹⁵¹ Without a healthy dose of present-day mentality seeping in, reconstruction loses its meaning and becomes one-dimensional, "as if life itself had come to a stop."¹⁵²

If we regard reconstruction a simple imitation of bygone architectural styles, we are also questioning the justification of our *present-day architectural expression*. "It logically follows that we are aiming to create something of value which connects to this century, this year and this day."¹⁵³ The link between architectural heritage and our present day is active usage – this distinguishes it from other museal pieces of art. Compromising contemporary usage as a tenet of heritage preservation is a pressure point of public criticism, and reconstruction's historic fidelity overriding functionality is subject to condemnation.

An alternative to full reconstruction is seen in restoration using modern tools and techniques. "It should be clear to visitors that the new portion is only a schematized

¹⁴⁸ Pallai 1994. 41.

¹⁴⁹ Mendele 1986. 27.

¹⁵⁰ Mária Tatai, in: Daragó 2003.

¹⁵¹ Moravánszky 2000. 18.

¹⁵² Bardóczy 2012.

¹⁵³ Architect Eric van Egeraat, in: Szántó 2000. 54.

Figure 10. Gyula Castle (Photo: Anna Kóródy)

10. ábra. Gyulai vár (Fotó: Kóródy Anna)

version of the old, serving to illustrate proportions.”¹⁵⁴ While there is wider support for historically justifiable reconstructions dealing directly with existing structures or fragments, other details – though authentic in their own right – “should only be used for exhibiting.”¹⁵⁵

Reconstructional interventions targeting accurate imitation of historical forms, structures and details are – by their mentality alone – difficult to class as individual architectural creations. While they aim to recreate lost value, they do not add new value in the process (besides aiding a deeper understanding of historical intelligence). In the present day, however, “artistic reinterpretations are more current than interpretative presentations of past architecture,”¹⁵⁶ – observed János Koris and Balázs Vizer in relation to the reconstruction of Gyula castle. (*Fig. 10*) The contemporary presentation of the Venus de Milo was brought up to support this argument, a sculpture which, if the torso remains were to be taken into heritage reconstructive consideration, would call for extensive limb prostheses and a paint job on top of the marble. Yet as a torso, the sculpture in its raw stone state has become iconic in public consciousness, and this is now very much part of its identity. Our ruin heritage is preservable in a similar vein, while their presentation and contemporary artistic reinterpretation may become value added.

Similar thoughts were voiced by Erik van Egeraat regarding his Hungarian architectural heritage related projects, highlighting the significance of newly added architectural elements. “Our call is not to reconstruct or restore everything of value, but to attempt preserving the spirit of that value. If we were endeavoring to restore everything to perfection, we would have to consider everything new and original to be worthless.”¹⁵⁷ He also considers all unjustified renovation ambitions just as mis-

¹⁵⁴ Archeology prof. Elek Benkő, in: Tenczer 2014.

¹⁵⁵ Gál 2010.

¹⁵⁶ Koris–Vizer 2006.

¹⁵⁷ Eric van Egeraat, in: Szántó 2000. 54.

guided as “servile restorations” would be. Mária Tatai also commended the *choice of free reinterpretation*, one which is obstructed by reconstructional interventions. In her opinion, “reconstructed objects come across as authentic as far as they enable us to imagine the amazing world of our ancestors”¹⁵⁸ – granting special significance to unfinished, allusive architectural elements in regard to interpreting a building complex.

One exciting instance of this issue was the 1994 design call for the ruin park in Budapest’s Margaret Island. In summarizing the proposals, the final report also probed some theoretical problems of heritage preservation and architecture, amounting to a fair illustration of the typical design and methodology attitudes toward heritage at the time. The assessment pointed out that plans to place new objects into the heritage site will unavoidably clash with authenticity concerns. The concept of authenticity, however, was defined in two respective ways: beyond the narrow meaning of being true and credible (generally used for the purposes of heritage preservation), the idea of plausibility was also offered as an interpretation, leading to an alternate set of architectural tools. Assessors reviewing the proposals found it justified that “there is no definite antagonism between a modern image and the architectural techniques applied for purposes of credibility and plausibility. (...) The proportion of historical accuracy and traditionality is the genuine measure of historical consciousness, culminating in a confident grasp of architectural style and a moral sense of humility...”¹⁵⁹

SUMMARY

As presented in the five chapters (historical embeddedness, social embeddedness, community identities, physical preservation and creative architectural methodology) above, there are considerable incongruities in the professional and public reception and appreciation of reconstructionary heritage preservation projects. Typical attitudes toward reconstruction are mapped out through the review of various press releases, and surprisingly we may find that while the issues these opinions address seem consistent, certain arguments pro and contra appear to rest on different value priorities. Public discourse does not so much challenge the appropriacy of reconstruction as a method of heritage preservation, but the value that restored heritage conveys to us, and prioritizing its opportunities. There are considerable differences between various public and professional priorities, as well as the respective backgrounds of their opinions.

In terms of historical embeddedness the main dividing line is how modern architecture is interpreted today. Proponents of reconstruction set out rejecting modern forms, while reconstruction opponents embrace contemporary solutions, and frequently reach back to Hungarian heritage preservation traditions rooted in modern

¹⁵⁸ Tatai 2001. 19.

¹⁵⁹ Margitsziget ruin park national design call’s final report in: Roth 1998.

architecture. In terms of social embeddedness, experience of a sensational as possible quality is contrasted against the limits of scientific credibility. This dovetails with the issues of community identities, where accessible presentation of national self-representation defining heritage is contrasted to the perception of excessively illusory theatrics. Physical preservation through rebuilding poses the risk of loss of documentary value. And finally, evaluating reconstructions from a creative architectural methodology perspective, ambitions to integrate style and ambiance are antagonistic to a demand for architectural reflection on the present time.

The study does not wish to take sides with any of these various approaches, aiming instead to review as wide a spectrum of relevant Hungarian sources as possible, in order to facilitate a better comprehension for the extensive debate both public and professional surrounding heritage reconstruction projects.

REFERENCES / FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágostházi 1997 Ágostházi, László: Magyar műemlék-helyreállítások az OMF korszakában. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 83–94.
- Ágostházi 2005 Ágostházi, László: *Műemlékvédelem*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 2005.
- Albert 2014 Albert, Tamás: A Salamon-torony rekonstrukciója és állagvédelmi terve. *Archeologia. Altum Castrum Online*. 2014.08.26. <http://www.arch.hu/tovabbi-oroksegvedelem/a-salamon-torony-rekonstrukcioja-es-allagvedelmi-terve> (Accessed 01.05.2016.)
- Arnóth 1997 Arnóth, Ádám: Új részletek, kiegészítések a műemlék-helyreállításokban. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 125–131.
- Arnóth 2006 Arnóth, Ádám: Kérdések egy nyírbátori műemlékszerű bizarr építményről. *Örökség* 10 (2006) 10. 3–4.
- Bárány 2014 Bárány, Krisztián: Romjaikból is felépítik múltunk örökségét. *Magyar Nemzet Online*. 2014.06.21. <http://mno.hu/tudomany/romjaikbol-is-felepitik-multunk-orokseget-1232910> (Accessed 01.05.2016.)
- bardóczi 2012 bardóczi: cikkhez fűzött komment. 2012.06.21. Dévényi, Márton – Gyürki-Kiss, Pál: Újrahangolt rom-olvasás – a tettyei Szathmáry-Palotarem rekonstrukciója. *Építészfórum*. 2012.06.19. <http://epiteszforum.hu/ujrahangolt-rom-olvasas-a-tettyei-szathmary-palotarem-rekonstrukcioja> (Accessed 01.05.2016.)
- Bátonyi 2015 Bátonyi, Péter: Cave Canem! Ízléstelen kastély-átalakítások Magyarországon. *Örökségfigyelő*. 2015.11.27. http://oroksefigyelo.blog.hu/2015/11/27/cave_canem (Accessed 01.05.2016.)
- blogen 2012 blogen: cikkhez fűzött komment. 2012.06.20. Dévényi, Márton – Gyürki-Kiss, Pál: Újrahangolt rom-olvasás – a tettyei Szathmáry-Palotarem rekonstrukciója. *Építészfórum*. 2012.06.19. <http://epiteszforum.hu/ujrahangolt-rom-olvasas-a-tettyei-szathmary-palotarem-rekonstrukcioja> (Accessed 01.05.2016.)
- Buzás 1999 Buzás, Gergely: A múlt rekonstruálása avagy a tudós felelőssége. *Műemlékvédelmi Szemle* (1999) 1–2. 19–23.
- Buzás 2002 Buzás, Gergely: Forráskutatás. Viták a visegrádi palotarekonstrukció körül. *Buksz. Kritikai írások a társadalomtudományok köréből* 14 (2002) 1. 11–14.

- Buzás 2014 Buzás, Gergely: A Salamon-torony és a magyar műemlékvédelem. *Archeologia. Altum Castrum Online*. 2014. <http://archeologia.hu/a-salamon-torony-es-a-magyar-muemlekvedelem> (Accessed 01.05.2016.)
- Corrado 2001 Corrado, Maria Elena: Restaurálás Magyarországon a XX. század kilencvenes éveiben. *Műemlékvédelem* (2001) 2. 103–110.
- Cs. Plank 2007 Cs. Plank, Ibolya: *Fotográfiai helyzetkép és értékelés*. Kézirat. 2007. 20. http://archiv.maimano.hu/dokumentumok/itt_es_most/cs_plank.pdf (Accessed 01.05.2016.)
- Cséfalvay 2015 Cséfalvay: cikkhez fűzött komment. 2015.05.08. Kelecsényi, Kristóf: Főpróba Diósgyőrben – jön a várprogram. *Örökségfigyelő*. 2015.05.08. http://oroksefigyelo.blog.hu/2015/05/08/fopropa_diosgyorben_jon_a_varprogram (Accessed 01.05.2016.)
- Csordás 2011 Csordás, Lajos: Hamisítani tilos, de látni azért jó. *Népszabadság Online*. 2011.03.23. http://nol.hu/kultura/20110323-hamisitani_tilos_de_latni_azert_jo-1018391 (Accessed 01.05.2016.)
- Csordás 2012a Csordás, Lajos: Attrakció lesz a romokból. *Népszabadság Online*. 2012.10.06. http://nol.hu/kultura/20121006-attrakcio_lesz_a_romokbol-1337495 (Accessed 01.05.2016.)
- Csordás 2012b Csordás, Lajos: A helyreállítás nem hiteles, de legalább érthető. *Népszabadság Online*. 2012.07.10. http://nol.hu/kultura/20120710-a_helyreallitas_n_em_hiteles_de_legalabb_ertheto-1317301 (Accessed 01.05.2016.)
- Csordás 2013 Csordás, Lajos: Átadták Csókakő várának kaputornyát. *Népszabadság Online*. 2013.04.02. http://nol.hu/kultura/atadtak_csokako_varanak_kaputornyat-1377229 (Accessed 01.05.2016.)
- D. Mezey 1997 D. Mezey, Alice: Amitől a helyreállítás hiteles és jó – előzetes tudományos feltárás és kutatás. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 95–100.
- Daragó 2002 Daragó, László: 20. századi építészeti gondolatok a visegrádi királyi palota helyreállításának történetében. *Műemlékvédelmi Szemle* (2002) 1. 165–192.
- Daragó 2003 Daragó, László: 20. századi építészeti gondolatok a Visegrádi Királyi Palota helyreállításának történetében. *Architectura Hungariae* 5 (2003) 2. http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/18/18darago.html (Accessed 01.05.2016.)
- Dávid 1984 Dávid, Ferenc: A műemlék-helyreállítások tervezésének kérdései. Felszólalás 1984. november 22-én. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem*. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990). Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 13–15.
- Déry 2002 Déry, Attila: „Múlt, műemlék, mítosz.” In: Déry Attila: *A forma visszaserzése. Építészettörténeti tanulmányok*. TERC, Budapest 2002. 53–72.
- Fejérdy 2010 Fejérdy, Tamás: Képzelt beszélgetés Möller István műegytemi tanárral, műemlék-restaurátor építésszel. *Örökség* 14 (2010) 4. 2.
- Feld 1999 Feld, István: Kutatás–Dokumentálás–Rekonstrukció. *Műemlékvédelmi Szemle* (1999) 1–2. 27–53.
- gádor 2012 gádor: cikkhez fűzött komment. 2012.06.21. Dévényi Márton, Gyürki-Kiss Pál: Újrahangolt rom-olvasás – a tettei Szathmáry-Palotáról rekonstrukciója. *Építészforum*. 2012.06.19. <http://epiteszforum.hu/ujrahangolt-rom-olvasas-a-tettei-szathmary-palotarom-rekonstrukcioja> (Accessed 01.05.2016.)
- Gajdos 2012 Gajdos, Csaba (ed.): *Örökségvédelem*. Jegyzet. 2012.05.03.
- Gál 2010 Gál, Tibor: Szakbírálat. Miskolci fejlesztések VI. – Diósgyőri vár. *Építészforum*. 2010.10.18. <http://epiteszforum.hu/miskolci-fejlesztések-vi-diosgyori-var> (Accessed 01.05.2016.)

- Hajnóczy 1994 Hajnóczy, Gyula: Baláca jövője. Gondolatok egy újabb épületrekonstrukció terve kapcsán. In: K. Palágyi, Sylvia (ed.): *90 esztendő a „Veszprémvármegyei” múzeum. Jubileumi évkönyv 1993–1994. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 1994. 229–238.*
- Haris 2015 Haris, Andrea: Műemléki érték és értékleltár. *Műemlékvédelem* 59 (2015) 3. 156–160.
- Horler 1981 Horler, Miklós: Műemlékvédelmünk elvei és módszerei. *Építés-Építészettudomány* 13 (1981) 1–2. 63–84.
- Horler 1985 Horler, Miklós: Műemlék-helyreállítási elveink és azok alkalmazásának időszzerű problémái. 1985. március 18. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990). Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 18–26.*
- Horler 1986 Horler, Miklós: Hozzászólás a nemzetközi műemlékvédelmi nap alkalmából 1986. április 18-án megtartott vitaülés témájához. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990). Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 28–30.*
- Kelecsényi 2014 Kelecsényi, Kristóf: „Most kőhalom” Gondolatfutatok a romépületekhez való viszonyunkról. *Örökségfigyelő*. 2014.02.14. http://oroksegefgyelo.blog.hu/2014/02/14/_most_kohalom (Accessed 01.05.2016.)
- kkn 2014 kkn: cikkhez fűzött komment. 2014.11.10. Kovács, Dániel: Másolat vagy eredeti? A vilniusi nagyhercegi kastély helyreállítása. *Örökségfigyelő*. 2014.11.07. http://oroksegefgyelo.blog.hu/2014/11/07/masolat_vagy eredeti (Accessed 01.05.2016.)
- Koris–Vizer 2006 Koris, János – Vizer, Balázs: A Gyulai Vár helyreállításának történeti áttekintése. *Építésforum*. 2006.07.04. <http://epiteszforum.hu/a-gyulai-var-helyreallitanak-torteneti-attekintese> (Accessed 01.05.2016.)
- Kovács 2011 Kovács, Péter: Vita a várak hasznosításáról – Ostrom alatt. *Magyar Narancs*. No. 3. 2011. http://magyarnarancs.hu/lokal/vita_a_varak_hasznositasarol_-_ostrom_alatt-75352 (Accessed 01.05.2016.)
- Kulcsár 2012 Kulcsár, Attila: A vérben fürdőző Báthory Erzsébet és a Krucsay-oltár. *Építésforum*. 2012.01.23. <http://epiteszforum.hu/a-verben-furdozo-bathory-erzsebet-es-a-krucsay-oltar> (Accessed 01.05.2016.)
- Lővei 1996 Lővei, Pál: A zsámbéki rom műemléki védelmének története. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990). Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 39–58.*
- Lővei 2004 Lővei, Pál: A Velencei Karta és a magyar műemléki helyreállítások. *Műemlékvédelem* 48 (2004) [A Velencei Karta.] Különszám. 22–26.
- Lővei 2014 Lővei, Pál: „Konzerválni és nem restaurálni” – A műemlékvédelem elvei, régebbi és újabb törekvései. *Műemlékvédelem* 58 (2014) 1. 47–49.
- Marosi 1998 Marosi, Ernő: A rekonstrukció a művészettörténetben. *Ars Hungarica* 26. (1998) 353–368.
- Marosi 2002a Marosi, Ernő: A műemléki örökség. In: Bardoly, István – László, Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1991–2001). Vol. 9. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest 2002. 7–17.*
- Marosi 2002b Marosi, Ernő: Buzás Gergelynek forrás-ügyben, enyhe érzelmi reakcióval. *Buksz. Kritikai írások a társadalomtudományok köréből* 14 (2002) 1. 14.
- Mendele 1986 Mendele, Ferenc: A magyar műemlékvédelmi gyakorlatban alkalmazott elvek és módszerek időszzerű kérdései. Az Országos műemlékvédelmi Felügyelőség állás-

- foglalása [1986]. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990)*. Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 26–28.
- Mezős 2001 Mezős, Tamás: *Műemlékvédelem*. 5.0 változat. Egyetemi jegyzet. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építésszénerköi Kar, Budapest 2001.
- Mezős 2002 Mezős, Tamás: Elmélet és gyakorlat a magyar műemlékvédelemben 1949–1999. Tézisek a műemlékvédelem elméletének és gyakorlatának értékeléséhez. *Építés – Építészettudomány* 30 (2002) 1–2. 173–203.
- minap 2015 „Megjelenítettek tömegben és térben múltunk, városunk jeles szegletét” *minap.hu*. 2015.05.25. <http://minap.hu/cikkek/megjelenitettek-tomegben-es-terben-multunk-varosunk-jeles-szegletet> (Accessed 01.05.2016.)
- MNO 2015 Hatmilliárd forintból teremtenek középkori hangulatot az egri várban. *Magyar Nemzet Online*. 2015.05.04. <http://mno.hu/belfold/hatmilliard-forintbol-teremtenek-kozepkori-hangulatot-az-egri-varban-1284712> (Accessed 01.05.2016.)
- Moravánszky 2000 Moravánszky, Ákos: Műemlék és emlékmű. Az építészeti időbelisége. *ARC* (2000) 5. 4–19.
- Pallai 1994 Pallai, Katalin: Az újjáépítés korlátai. Gondolatok egy Loos-villa restaurálásáról. *Magyar Építőművészet* 85 (1994) 6. 40–42.
- Rácz 2016 Rácz, Miklós: Várak számítógépes rekonstrukciója ismeret és élmény között. Konferencia-előadás. *Múzeum 2.0. Digitális technológiák a jövő múzeumában*. MOMÉ-TechLab, Budapest 2016.04.26.
- Radnóti 2016 Radnóti, Sándor: A jövőből visszatekintve. *Élet és Irodalom* 60 (2016) 21.
- Reimholz 1986 Reimholz, Péter: Kronologikus implantációk és didaktikus protézisek. *Magyar Építőművésze*. (1986) 5. 9.
- Riegl 1903 Riegl, Alois: Der moderne Denkmalkunst: Sein Wesen und seine Entstehung [1903]. In: Alois Riegl: *Gesammelte Aufsätze*. Dr. Benno Filser Auslag, Augsburg–Bécs 1928. 144–193.
- Román 1997a Román, András: A műemlék-helyreállítások filozófiája. Pódium beszélgetés. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 27–36.
- Román 1997b Román, András: Elmélet arról, hogy mi szerint változik a műemlék-helyreállítások felfogása. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 49–52.
- Román 2002 Román, András (ed.): *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye*. ÉTK, Budapest 2002.
- Román 2004 Román, András: *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Terc, Budapest 2004.
- Roth 1998 Roth, János: Budapest, Margitszigeti Domonkos Apáca kolostor és környezetének rendezése. Építészeti rendezés tanulmányterve. 1998. http://www.roth.hu/Aktualis/margitsziget_programterv.html (Accessed 01.05.2016.)
- Rostás 2002 Rostás, Tibor: A visegrádi palota újjászületése: A hamis emlékezet. *Magyar Narancs*. (2002) 2. http://magyarnarancs.hu/konyv/a_visegradi_palota_ujjaszuletese_a_hamis_emlekezet-58987 (Accessed 01.05.2016.)
- Ruskin 1849 Ruskin, John: *The Seven Lamps of Architecture*. John Wiley, New York 1849.
- Sedlmayr 1984 Sedlmayr, János: Válasz Dávid Ferenc 1984. November 22-én elhangzott felszólalására. In: Horler Miklós, László Csaba (eds.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990)*. Vol. 10. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1996. 13–15.
- Somorjay 2007 Somorjay, Sélysette: A magyar műemlékvédelem bizarr mérőöldköve? *Örökség* 11 (2007) 2. 4–5.

- sponcsak 2010 sponcsak: cikkhez fűzött komment. 2010.09.14. Kovács, Olivér: Róma épült Szombathelyen. *Építészfórum*. 2010.09.13. <http://epiteszforum.hu/roma-epult-szombathelyen> (Accessed 01.05.2016.)
- Stovel 1997 Stovel, Herb: A hitelesség, ahogyan azt mostanában értelmezik, ahogy a Narai Dokumentumban leírták, és ahogyan az a műemlékek helyreállítására vonatkozik. In: *Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai*. Országos Műemléki Hivatal, Budapest 1997. 15–21.
- Szántó 2000 Szántó, Katalin: Az ideológiaváltás építészeti szépsége. Interjú Erik von Egeraat holland építésszel. *ARC* (2000) 5. 43–55.
- Szekér 2015 Szekér, György: A diósgyőri belsővár helyreállítási koncepciójának elméleti rekonstrukciós alapjai. *Országépítő* (2015) 01. 8–15.
- Tatai 2001 Tatai, Mária: Visegrádi palotarekonstrukció: kísérlet a posztmodern műemlékvédelem járhatlan útján. *Új Magyar Építőművészet* (2001) 6. 18–19.
- Tenczer 2014 Tenczer, Gábor: Akár Hadrianus palotáját is újraépíthetnék a Hajógyárin. *index.hu*. 2014.12.29. http://index.hu/belfold/2014/12/29/mi_legyen_a_magyar_colosseum/ (Accessed 01.05.2016.)
- Wolters 1998 Wolters, Wolfgang: Történeti belső terek: Restaurálni? Megjeleníteni? Konzerválni? *Műemlékvédelmi Szemle* (1998) 1. 263–269.
- Winkler 2004 Winkler, Gábor: Minden rekonstrukciót ki kell zárni (Magyarországon)? Velencei Karta 15. pont. *Műemlékvédelem* 48 (2004) [A Velencei Karta.] Különszám. 50–54.
- Zöldi 2010 Zöldi, Anna: Miskolci fejlesztések VI. – Diósgyőri vár. *Építészfórum*. 2010.10.18. <http://epiteszforum.hu/miskolci-fejlesztések-vi-diosgyori-var> (Accessed 01.05.2016.)
- Zsembery 2005 Zsembery, Ákos: Hitelesség és didaktika, avagy elmélet és gyakorlat középkori műemlékeink védelmében. *Architectura Hungariae* 7 (2005) 1.
- Zsembery 2009 Zsembery, Ákos: *Középkori építészeti emlékek védelme. Módszertani javaslat holt műemlékek bemutatásának kritikai elemzéséhez*. PhD-értekezés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest 2009.

PRO ÉS KONTRA. AZ ÉPÜLETREKONSTRUKCIÓS BEAVATKOZÁSOK SZAKMAI ÉS TÁRSADALMI KRITIKÁJA¹

KÓRÓDY ANNA NÓRA

Doktorjelölt. BME Építéstartörténeti és Műemléki Tanszék,
1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82. E-mail: korody@eik.bme.hu

Az épületrekonstrukció napjainkban a magyarországi műemlékvédelemmel foglalkozó szakmai közélet egyik gyakran idézett – és vitatott – fogalmává vált. Nem véletlen, hogy a jelenleg is zajló, illetve tervezett helyreállítások jelentős társadalmi visszhangot is kiváltottak, ugyanakkor kimutatható, hogy az egyes (pro, illetve kontra) érvek különböző alapokon nyugszanak, és különböző értékprioritásból fakadnak. A széles társadalmi körökben kibontakozó vita tehát lényegében nem a rekonstrukció mint műemlék-helyreállítási módszer megfelelősége, hanem az épített örökség által számunkra nyújtható értékek és a belőlük kifejezhető lehetőségek rangsorolása körül zajlik. Ebben a rangsorolásban pedig döntően eltér a különböző társadalmi, illetve szakmai csoportok véleménye, és az a háttér, amire véleményüket alapozzák. A tanulmány öt fejezetben (történelmi beágyazottság, társadalmi beágyazottság, közösségi identitás, fizikai megőrzés és építészeti alkotói módszertan címszavain keresztül) mutatja be a rekonstrukcióra irányuló műemlék-helyreállítások szakmai, illetve társadalmi visszhangját, a beavatkozások meglehetősen heterogén megítélésének kirajzolódó főbb irányvonalait.

Kulcsszavak: rekonstrukció, műemlékvédelem, épített örökség, kortárs magyar építészet

BEVEZETÉS

Az épületrekonstrukció napjainkban a magyarországi műemlékvédelemmel foglalkozó szakmai közélet egyik gyakran idézett – és vitatott – fogalmává vált. Nem véletlen, hogy a jelenleg is zajló, illetve tervezett helyreállítások jelentős társadalmi visszhangot is kiváltottak – a rekonstrukciót a hazai műemlékvédelem hosszú időn keresztül egyfajta „tabu”-nak tekintette. A jelenséggel ma egyre több (szakmai és szakmán kívüli) rendezvény, kerekasztal-beszélgetés, kiállítás és kiadvány foglalkozik ország-szerte – és a témakör aktualitását még hangsúlyosabbá teszik a közfigyelemmel kísért, napjainkban folyó állami, illetve önkormányzati rekonstrukciós beruházások.² Ezek fogadtatásának áttekintésével olyan széles társadalmi rétegeket érintő vita rajzolódik ki, amiben különböző hátterű és értékrendű érvrendszerek vannak jelen párhuzamo-

¹ A cikk ábraanyaga az angol nyelvű változatban található. Az angol nyelvű változat tartalmazza az irodalomjegyzéket is (372–376. old.). (A Szerk.)

² Például a diósgyőri vár, a füzéri vár, a budapesti Közlekedési Múzeum, illetve a Hauszmann-féle Lovarda és a Főörségi épület újjáépítése a budai várban – a felsorolt, nagy volumenű beruházások jellege már a (műemlékvédelmi értelemben definiált) rekonstrukció fogalmi határait feszegeti vagy meg is haladja.

san. A tanulmány ezen (különböző alapokon nyugvó, a rekonstrukciók mellett vagy ellen érvelő) leggyakoribb nézőpontokat mutatja be tematikus bontásban, egyúttal kísérletet téve a szakmai-társadalmi beágyazottság felfejtésére.

Bár a rekonstrukció fogalmának pontos meghatározása nem célja a tanulmánynak, a témakör tárgyalásának fontos alapja a kifejezetten sokrétű beavatkozási mód körülhatárolása – legalábbis jelen tanulmány tekintetében. Míg a 19. században különösebb elméleti ellenvetések nélkül, a kor felfogásának megfelelő (purista) szellemben építették újra a történeti épületeket, a 20. század folyamán ez a felfogás gyökeresen megváltozott. Valószínűleg a II. világháborút követő újjáépítési hullám hatása is közrejátszott abban, hogy az 1960-as években nemzetközi szinten megindultak az ezt övező elméleti viták. A hazai műemlékvédelem-elmélet területén elsőként Horler Miklós dolgozott ki átfogó kategóriarendszert,³ szétválasztva a konzerválást és a restaurálást, mint a műemléki beavatkozások alaptípusait. A restaurálás részeként kezelt rekonstrukciót alapvetően elvi síkon definiálta, aminek gyakorlati megjelenését az anastylosis, a kiegészítés és az újjáépítés jelentik.⁴ Ágostházi László a rekonstrukciót lényegében az újjáépítés megfelelőjeként értelmezte,⁵ Marosi Ernő pedig tágabb művészettörténeti kontextusban tárgyalta.⁶

A rekonstrukció mint műemlékvédelmi módszertan kialakulásának és történetileg változó megítélésének jó áttekintését adja Mezős Tamás 2002-es írása,⁷ ami szándékosan nem foglal állást a módszer egyértelmű alkalmazása vagy tagadása mellett, és felhívja a figyelmet a kérdéskör különösen összetett jellegére. Az ő definíciói alapján „részleges rekonstrukcióról beszélünk, ha az emlék elképzelt egyik állapotának egy önállóan is értelmezhető (tömeg- vagy homlokzati-) részletét az elvi rekonstrukció alapján építik meg. Teljes rekonstrukció vagy csak rekonstrukció kifejezést használjuk, ha az elvi rekonstrukció alapján mutatják be az emlék régészeti és építésztörténeti eszközökkel meghatározott építési periódusának a tömegében, homlokzat- és részletképzésében, belső téralakításában hiteles képét, vagyis egy az egyben megépítik az épületet.”⁸ A tanulmány e meghatározások mentén, a részleges és teljes rekonstrukció átfogó értelmezésével kívánja bemutatni ezen beavatkozások szakmai-közéleti visszhangját. A bemutatott véleményeknek egyaránt tárgyát képezi a távolabbi és a közelebbi múlt épített öröksége (amik közt jelentősen különbözhet a pusztulás és az újjáépítés között eltelt időszak hossza), de a tanulmány ezeket átfogóan kezeli, mivel nem célja az egyes helyreállítások alapjaként szolgáló történeti források elégséges jellegének megítélése.

A rekonstrukciós beavatkozások szakmai elfogadottsága, részben a műemlék-helyreállítások hitelességének kérdése kapcsán, folyamatosan változott, finomodott

³ Zsembery 2009. 5–6.

⁴ Horler 1981.

⁵ Ágostházi 2005. 27–28.

⁶ Marosi 1998.

⁷ Mezős 2002.

⁸ Mezős Tamás Római kori építészeti emlékeink védelmének elmélete és gyakorlata c. kandidátusi értekezésének fogalmi meghatározásait idézi: Zsembery 2009. 7.

az idők folyamán. Az 1931-es Athéni Karta lemondott az erősen sérült emlékek teljes visszaállításáról, lényegében kimondva a purizmus tagadását. Az 1964-es Velencei Karta által (pontos történeti források híján) ugyancsak egyértelműen nem javasolt beavatkozási formát az ICOMOS 1990-es Lausanne-i Dokumentuma már rugalmasabban kezelte, kiemelve a rekonstrukció kísérleti kutatási, illetve bemutatási módszerként való alkalmazhatóságát – amennyiben a kiépítés nem a romhoz kapcsolódik, hanem független épületként jelenik meg.⁹ Az 1994-es Narai Dokumentum, majd a 2000-es Krakói Karta tovább árnyalta a rekonstrukciók szakmai megítélését. A téma egyre erősödő aktualitását jelezte, hogy az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága 2000. évi közgyűléséhez kapcsolódó konferenciáját is a rekonstrukció kérdésének szentelte, kiemelve, hogy a rekonstrukció fogalmának értelmezésében sokszor az építészek sem értenek egyet – nem véletlen, hogy a kérdéskört Feld István a műemlékvédelemmel foglalkozó tudományágak és szakterületek egyik legbonyolultabb és levitatottabb fogalmának nevezte.¹⁰ A 2004-ben Pécsen rendezett nagyszabású nemzetközi konferencia kifejezetten a Velencei Karta aktuális örökségét vizsgálta, a dokumentum 40 éves évfordulója alkalmával.¹¹

D. Mezey Alice egyfajta vitaindító gondolatként vetette fel a következő kérdéseket, az addigi műemlékvédelmi alapelvek látható feloldódásának okait keresve: „Mi lehet ennek az elbizonytalanodásnak az oka (...)? Tán az Európában, az európai kultúrában megszületett műemlékvédelmi gondolathoz csatlakozva, az UNESCO más földrészekre is kiterjedő szervezetében vetődött fel, és az európaiktól eltérő kultúrkörök hatásainak tulajdonítható? Vagy korunk építészete technicizálódásának, netán ennek ellentétéként a posztmodern irányultságú építészet, történeti stílusok formavilágát szabadon alkalmazó neoeklektikájának következménye? Vagy a legújabb vizuális technikák által manipulált szemünk és érzékvilágunk keres a korábbi-nál biztosabb, vagy újfajta fogódzókat? Esetleg a kérdés időszerűsége a társadalomban kialakuló új értékrendekkel függ össze és ellentét feszül a társadalom műemlékekkel szemben támasztott igénye és a műemlékvédelmi szakemberek erről alkotott véleménye között?”¹²

A hazánkban megfigyelhető átalakulási folyamat nem egyedülálló, hanem nemzetközi tendenciákhoz illeszkedik, kirajzolódó kultúrterületekhez köthető. Napjainkban a rekonstrukciók előtérbe kerülése elsősorban a német nyelvterületet és a poszt-szovjet régiót érinti¹³ – de a szakmai párbeszédbe időről időre beemelt külföldi pél-

⁹ Mezős 2001.

¹⁰ Feld 1999. 27.

¹¹ Műemlékvédelem 48 (2004) [A Velencei Karta.] Különszám.

¹² D. Mezey 1997. 97.

¹³ Európai példák a közelmúltból, a teljesség igénye nélkül:

20. századi részleges háborús sérüléseket követően helyreállítva: München, Németország – Münchner Residenz (1958–1990), Varsó, Lengyelország – Óváros és Királyi Palota (1969–1988), Drezda, Németország – Coselpalais (1975/1999), Augsburg, Németország – Városháza (1980–1996), Drezda, Németország – Frauenkirche (1992), Kalinyingrád, Oroszország – Katedrális (1994–1998), Mostar, Bosznia-Hercegovina – Öreg híd (2004), Golub-Dobrzyń, Lengyelország – Középkori vár (1966/2006).

dák esetében jelentősen különbözik az egyes újjáépítések politikai-társadalmi háttere és műemlékvédelmi-módszertani megoldása, ami kifejezetten fontos az esetleges párhuzamok megállapításához. Ezen beavatkozások célja jellemzően a második világháború pusztításainak (*I. ábra*: 341. old.) és az azt követő modernista városfejlesztések bontásainak felülvizsgálata, de megjelennek korábbi időszakok (akár a római korig visszamenőleg) megsérült vagy megsemmisült emlékeinek pontos visszaépítései is. Újjáépítések más európai országokban¹⁴ is időről időre megjelennek, bár ezen nyugat-európai példák – mind a történelmi, mind a társadalmi-kulturális különbségekből fakadóan – jellemzően a természeti csapásokat követő rekonstrukciókra korlátozódnak.¹⁵ A tanulmány a nemzetközi szinten is megfigyelhető jelenség hazai megjelenésére koncentrál, és a hazai szakmai-társadalmi visszhang bemutatása érdekében elsősorban a magyarországi szakirodalomra (és szakmán kívüli sajtómegjelenésekre) támaszkodik.

Az áttekintett és elemzett szemelvények, források vegyes jellegűek, a tanulmány egyaránt tárgyalja a szakmai és a laikus közeg írásait, és különböző műfajú munkákból egyaránt merít (nyomtatott és internetes napilapok, szakmai folyóiratcikkek, szakmai szervezetek állásfoglalásai, szakkönyvek, konferencia-előadások, interjúk, blogbejegyzések és kommentek) – a különböző rekonstrukciós megoldások elvi megközelítését és gyakorlati alkalmazását egyaránt érintve. A tanulmány célja a minél teljesebb társadalmi spektrum átfogó bemutatása, a források egymás alá-fölé rendelésének elkerülésével, mivel a rekonstrukcióról folyó vita nemcsak szakmai berkekben, hanem a teljes hazai médiában jelen van, és így lehetséges a lehető legtöbb típusú megállapítás egyidejű áttekintése, összevetése.

A számos különböző vélemény és állásfoglalás látszólag visszatérő témákat érint, az eltérő háttéren alapuló megközelítésmódok azonban gyakran „elbeszélnek egymás mellett” a vitában. Az érvelések összevetésével kirajzolódik, hogy bizonyos kérdésekben az ellentét nem is a konkrét válaszból, hanem a megközelítés jellegéből, az értékek és célok eltérő súlyozásából adódik. Horler Miklós már az 1980-as évek második felében meginduló, a modern és a posztmodern műemlékvédelmi eszközök szembeállításán alapuló elméleti vitában megfogalmazta, hogy „a vita tárgya nem

20. századi teljes pusztulást/bontást követően újjáépítve: Moszkva, Oroszország – Megváltó Krisztus-székesegyház (1990–2000), Riga, Lettország – Feketefejűek Háza (2003), Riga, Lettország – Régi Városháza (2003), Berlin, Németország – Stadtschloss (2013–), Frankfurt, Németország – Óváros (folyamatban), Potsdam, Németország – Garnisonkirche (tervezés alatt).

20. századnál korábbi sérüléseket követően újjáépítve: Kempten, Németország – Gall-római templom (1980-as évek), Xanten, Németország – Római régészeti park (1986–89), Carnuntum, Ausztria – Római villa (1990-es évek), Vilnius, Litvánia – Nagyhercegi kastély (2002–2009), Viglas/Végles, Szlovákia – Középkori vár (2009–2014).

¹⁴Természeti csapást követően helyreállítva: Noto, Olaszország – Katedrális (1996–2007), Velence, Olaszország – Teatro la Fenice (2001–2003), Lunéville, Franciaország – Château de Lunéville (2005–)

¹⁵Kivételt jelent például Ludwig Mies van der Rohe replikaként újjáépített barcelonai világkiállítási pavilonja (1981–1986) – a jelenség Spanyolország sajátos történelmi háttérével, a modern építészetnek a korszakra tehető újrafelfedezésével hozható kapcsolatba.

a riegli terminológia szerinti »Neuheitswert« [újdonosságérték] és »Alterswert« [régiségérték] egymással való szembenállása, mert a kettő konfliktusa Riegl szerint is történelmileg adott, hanem a konfliktus [feloldásának mikéntje], amit maga Riegl is a műemlékvédelem permanens feladatának tekintett¹⁶. Az állítás ma is helytálló, és – az Alois Riegl által kidolgozott értékelmélet¹⁷ óta eltelt több mint egy évszázad ellenére – meglepően aktuális. A tanulmány nem kíván állást foglalni, csak áttekinteni és bemutatni a rekonstrukció megítélése mentén kirajzolódó „frontvonalakat”, és elősegíteni az érdemi vitát az érvek háttérének, beágyazottságának megértésével. A cikk az építészeti rekonstrukciók létjogosultsága mellett és ellen felhozott, hazai sajtóban megjelenő érveket mutatja be, különböző témakörök (történelmi beágyazottság, társadalmi beágyazottság, közösségi identitás, fizikai megőrzés és építészeti alkotói módszertan) köré rendezve.

A *történelmi beágyazottság* témakörén belül a tanulmány elemzi a modern építészet eszközeinek elutasítására vonatkozó álláspontokat, ami hazánkban összefügg a posztmodern építészet 1980-as években kirajzolódó hatásával is. Ugyancsak a rekonstrukció alkalmazását segíti elő a hazaitól eltérő kultúrkörök (elsősorban a német kultúrterület, a posztsovjet régió, valamint Európán kívüli területek) hatása az örökségvédelem építészeti eszköztárának vonatkozásában. A rekonstrukciót ellenző nézőpontok azonban gyakran éppen a hazai műemlékvédelem hagyományaira, illetve a hagyomány folytonosságának megszakítására hivatkoznak. A *társadalmi beágyazottság* témakörén belül a rekonstrukció létjogosultsága mellett a társadalom széles rétegeinek való elvi-esztétikai megfelelés, az élményszerűség kiemelt igénye és a turisztikai attrakció iránti felfokozott elvárás szól, míg ellene a szakmai (műemlékvédelmi-építészeti) szempontok háttérbe kerülése, a szakmai felelősségvállalás fontossága hozható fel. Hozzá kapcsolódóan a *közösségi identitás* témakörében az épített örökségben megtestesülő nemzeti önreprezentáció jelentősége, tehát a saját történelem láthatóvá tétele, valamint az érthetőség fontossága mutatja a rekonstrukciós beavatkozások létjogosultságát, míg az illúziókeltő hatás és a kollektív emlékezet torzítása éppen ez ellen szól. A *fizikai megőrzés* műemlékvédelmi eszközeinek kettős olvasatát a fizikai állapot fenntartása, illetve a dokumentumérték elvesztésének veszélye alkotja. *Építészeti-alkotói módszertan* témakörén belül a létrehozott alkotás egységes stílusa és a történelmi hangulat megőrzése mutatja a rekonstrukciókra való igényt, míg a régiségérzet elvesztése és az alkotás jelenkorra való reakciójának hiánya éppen ez ellen felhozható érvek. A tanulmány tehát ezeket a résztemákat elemzi, kapcsolódó idézetekkel alátámasztva.

¹⁶Horler 1986. 20.

¹⁷Eredeti megjelenés: Riegl 1903, illetve mai hasznosulás tekintetében: Haris 2015.

I. TÖRTÉNELMI BEÁGYAZOTTSÁG

1. A MODERN ÉPÍTÉSZET ESZKÖZEINEK ELUTASÍTÁSA

A *modernizmus intenzív szakmai kritikája* hazánkban (az építészet és a műemlékvédelem területén egyaránt) az 1980-as évektől kezdve folyamatosan jelen volt,¹⁸ újra és újra előtérbe helyezve ugyanazokat a kérdéseket: a Magyar Műemlékvédelem 1980-1990-es évkönyve 1996-ban – aktualitásánál fogva – közölte Dávid Ferenc, Sedlmayr János és Horler Miklós 1984-85 során zajló műemlékvédelmi vitájának szemelvényeit. A napjainkban már több mint 30 éves írárok azonban még mindig időszerű kérdéseket járnak körbe, a műemlékvédelmi szemlélet megváltozását részben a modernista elvek túlhaladottságához, részben pedig a posztmodern elvek (akkori) előtérbe kerüléséhez kapcsolva.

Dávid Ferenc a *posztmodern elvek műemlékvédelemre gyakorolt hatását* egyértelműen pozitívnak tekintette, szerinte „a modernista tabuk ledöntése megkönnyíti, hogy az új építészet beleilleszkedjék a régi környezetbe”.¹⁹ A beavatkozások illeszkedését, mint elsődleges célt, a posztmodern építészet empatikus jellegével, a történeti építészet felé irányuló intenzívebb kapcsolatával magyarázta. A modern szemléletű helyreállítások erőteljes kritikája is megjelent; a kontrasztos építészeti megfogalmazású modernista beavatkozásokat egyenesen az emlékek szerves fejlődésének lezárásával, megszüntetésével azonosította. „Mai szemmel nézve olyik beavatkozás brutális volt, s ha mégannyira dokumentáltuk is az elbontott részletek önmagukban szerény kvalitásait, egy hamisnak bizonyult tudat vértetében tettünk pontot az emlék szerves fejlődésének végére.”²⁰ Horler Miklós ennél óvatosabban fogalmazott, szerinte a közvélemény kiábrándulása a modern építészeti környezetből a különböző eszkalálódó társadalmi-gazdasági problémákra (például a tömeges lakásépítés uniformizálódására és annak negatív hatásaira) adott felületes társadalmi reakció. Ez a reakció formai okokból utasítja el a modern építészet egészét, és a történelmi formák iránti nosztalgijában („szentimentális indítekból a történelmi formák feltámasztásában”)²¹ keresi a megoldást, de ezzel nem képes feloldani a mélyebben gyökerező társadalmi és gazdasági problémákat.

Ugyanebből az időszakból származik Reimholz Péter azóta sokszor idézett írása, ami egyértelműen felszólal a modern szellemiségű műemlék-helyreállítások ellen, „didaktikus protézis”-nek nevezve a kortárs anyagot, kortárs technológiát alkalmazó kiegészítéseket. „A műemlékes etika eltilt a hamisítástól. De (...) nem tilos meghamisítani az épületek ősi, tiszteletet érdemlő alkotóelemeit.” Szerinte azonban eljárt az idő az erősen absztraháló kiegészítések felett, és újra a hagyományos építőanyagok, épületszerkezetek alkalmazása kell elsődleges legyen. „Abban az időben, ami-

¹⁸ Winkler 2004. 51.

¹⁹ Dávid 1984. 14.

²⁰ Dávid 1984. 15.

²¹ Horler 1985. 19.

kor a modern építészet számúzta a fegyvertárából azokat az eszközöket, melyek a történelmi építészet folytatásának a gyanúját keltették volna, akkor úgy tűnt, hogy illendő viselkedés egy-egy ilyen virtuóz utalás. (...) Ez az idő elmúlt. Az építészet visszahelyezte jogaiba azokat az eszközöket, melyek – ugyanúgy valóságábrázolók lévén – saját folyamatosságát, történelmi múltjával való összekapcsolását keresik.”²²

Hasonló kritikával illette Reimholz az általa „kronologikus implantáció”-nak nevezett, a klasszikus műemlékvédelmi elvek közt kiemelt helyen szerepelő periodizációs megkülönböztetés építészeti megjelenését. „Az egymásra rétegződött korok dokumentatív, montázszerű bemutatása nem más, mint merő absztrakció. (...) Eközben viszont a mű egésze – az emléktanyag teljessége – átkerül ezen új, modern, absztrakt elv szolgálatába – szomorúságomra.”²³ Megközelítésmódja szerint a különböző korok párhuzamosan megjelenő lenyomataiból létrehozott építészeti kompozíció éppen ezzel az absztraháló eljárással kiemeli a tárgyat annak történelmi valóságából, megfosztja valódi mondanivalójától, és „áthelyezi modernista korunk labilis elvontságra törekvő sávjára”.

Az 1990-es évek végén Román András is felhívta a figyelmet a Velencei Karta és a hazai műemlék-helyreállítási gyakorlat körül kialakuló, egyre intenzívebbé váló társadalmi-szakmai vitára. Meggyőződése szerint a Velencei Kartában lefektetett elvek bírálata mögött – mint a műemlékvédelmi irányzatok átalakulása mögött általában – ez esetben is a *folyamatban lévő építészeti stílusváltás* áll, és a korábbiakhoz hasonlóan ez a tendencia is az adott korszak saját nyelvezetének kidolgozásáról, kifejezéséről szól. A reverzibilitás elvárt alkalmazását és a beton használatának visszaszorulását is ugyancsak a stílusbeli átalakulás tünetének tekinti. „Az, hogy több a rekonstruktív elem, hogy a helyreállítók kevésbé törődnek bele a romjellegbe, mint korábban, hogy élménytelibb kívánják tenni a műemléket (...), mindez a posztmodernnel függ össze, azzal, hogy ma már sokak szemében túl merev, túl száraz a 20. század közepének építésze. Túl merev, túl száraz a 20. század közepének műemlék-helyreállítása is.”²⁴

Manapság azonban már nem beszélhetünk a posztmodern stílus térnyeréséről – a műemlékvédelmi beavatkozások szellemiségének eltolódása a modern elvekhez képest azonban még mindig tart. Ezzel kapcsolatban Román is megállapította, hogy „századunk végén a modern építészet felkelt a padlóról (...): jót tett neki a posztmodern epizód. [Az azonban még nem tisztázott kérdés, hogy] a finomabb, humánusabb, lágyabb modern építészet mit jelent a helyreállítások gyakorlatában, egyáltalán jelent-e annyi változást, fejlődést, amit nyomon követhetőnek vélünk?”²⁵ Az azonban már látható, hogy a hazai közvélemény számára (akik szemében „a Sedlmayr-féle Salamon-torony maga a megtestesült szörnyűség”²⁶) a modern szellemiségű épületek és örökségvédelmi beavatkozások egyaránt ellenérzéseket keltenek. (2. ábra: 346.

²² Reimholz 1986. 9.

²³ Uo.

²⁴ Román 2004. 150.

²⁵ Román 1997b. 57.

²⁶ Buzás 2014.

old.) Erre utalnak azok a gyakran visszatérő fordulatok, amik szerint a kortárs hazai építészet alkotásai jellemzően idegen nyelvezetű, „nyugati minták követéseként többnyire nonfunkciós rozsdás acéllemez és látszó beton önmaguk emlékműve építmények”,²⁷ amik előtt az átlagember értetlenül áll. Hasonlóan elutasító vélemények rajzolódnak ki a műemléki beavatkozások, absztrakt védőépületek kapcsán is, amikbe csak „belemagyarázták, hogy »nem hasonlít, hanem utal« [az eredeti épületre]...”²⁸

Déry Attila is kifejezte kritikáját a klasszikus műemlékvédelmi beavatkozások feleslegesen stilizáló magatartása kapcsán. „Ha csak a pusztta formáért és anyagért védünk épületet – vagyis az élményért –, sokkal egyszerűbb lenne lerombolni, és virtuálisan bemutatni (...), vagy újjáépíteni, sokkal jobb minőségben. A műemlékvédelem lényegében ezen utóbbit cselekszi, csak éppen tagadja ezt – és az ismétlődő hozzá- és újjáépítéseket a stilizált és mesterkélt régiesség formáiban jeleníti meg. Az ilyen műemléki helyreállításokat az alázatosság és óvatosság bizonytalan hangulata lengi körül, amelyet szörnyű komoly tudományosság tetéz.”²⁹ Buzás Gergely a visegrádi Salamon-torony története kapcsán fejezte ki elkeseredettségét a hazai építés és művészettörténész társadalom egy részének az 1960-as évek szellemiségéhez képest továbblépésre képtelen, anakronisztikus és a külvilágtól elzárkózó szemlélete miatt.³⁰

Wolfgang Wolters, berlini művészettörténész professzor a *Műemlékvédelmi Szemlében* megjelent írása szerint az ezredfordulón már „az elpusztult épületeket alapul vevő újjáépítés tűnik a többség által elfogadhatónak”. A társadalom kiábrándult a modern építészetből és a mai világ gyorsan avuló trendjeiből, és a csalódásokkal telt valóság miatt az emberek „a modern építészet által okozandó, feltételezett csalódás helyett rezignáltak és a hozzászokás tompító hatásának reményében a kullisszák által keltett illúziót álmodják meg”.³¹ Ennek a társadalmi igénynek köszönhető, hogy az örökségvédelmi beavatkozások során egyre többször választják a rekonstrukció megoldását, és kerülnek az erős kontraszton alapuló kiegészítéseket, egyre finomabb eszközökkel, sokszor csak szakmailag értő szemek számára olvashatóan jelölve a különbséget régi és új szerkezet között. Az ilyen építészeti megfogalmazású helyreállítások „megfelelnek a [klasszikus műemlékvédelmi] helyreállítás elveinek, de a szemléletváltás eredményének is tekinthetjük, mely jól reagál a nagy közönség elvárására is”.³²

²⁷ gádor 2012.

²⁸ sponcsak 2010.

²⁹ Déry 2002. 57.

³⁰ Buzás 2014.

³¹ Wolters 1998. 268.

³² Albert 2014.

2. A HAZAITÓL ELTÉRŐ KULTÚRKÖRÖK HATÁSA

A szakmán kívüli sajtómegjelenésekben is egyre gyakoribb a Velencei Karta kritikája,³³ és ezzel együtt a *német kultúrterületekre*, például Ausztria római romterület-helyreállításaira³⁴ való hivatkozások. A Velencei Karta egyre intenzívebb társadalmi kritikájára már Román András is kitért: „Kétségtelen, hogy a műemlék-helyreállítások megítélésében és gyakorlatában változás van, a Velencei Kartát ma már nem mindenki és nem teljes mértékben ismeri el.”³⁵ Ő az anyagbeli hitelesség, az eredeti szerkezetek feltétlen megtartására irányuló (esetenként öncélú dogmatizmus-sá torzult) műemlékvédelmi törekvés kritikáját a távol-keleti örökségvédelmi elvek széles körű megismeréséhez kapcsolja: „Érvül rendszerint a japán templomok példáját szokták felhozni.”

Tény, hogy a kultúrák közötti párbeszéd és a *keleti, illetve nyugati műemlékvédelmi elvek összefésülése* jelentős szemléletbeli változást hozott – a Narai Dokumentum (1994) kimondta: „Az örökség értékeinek megítélése, de éppúgy a rájuk vonatkozó információs források hihetősége kultúráról kultúrára változhat, sőt ez előfordulhat még azonos kultúrán belül is. Az érték és hitelesség megítélését ennél fogva nem lehet merev követelményekre alapozni. Ellenkezőleg: a kultúrák sokaságának tisztelete azt követeli meg, hogy az örökséget annak a kultúrának az összefüggésében határozzuk és ítéljük meg, amelyhez az tartozik.”³⁶ Ez a típusú kulturális sokszínűség még nem játszott szerepet a Velencei Karta (1964) megfogalmazásában – ahogy ezt a hitelesség definíciójának akkori hiánya is jól mutatja.³⁷ A Krakköi Karta (2000) vetette fel először konkrét értelemben az (azonos helyszínen történő) rekonstrukció létjogosultságát, és írta körül az újjáépítés feltételeit – utólag legitimizálva a II. világháború után már alkalmazott rekonstrukciós gyakorlatot.

Érdeemes megjegyezni, hogy a német, illetve közép-európai régió műemlék-helyreállítási gyakorlatának eltérése a nyugat-európaiktól már az 1980-as évek végén is kirajzolódott, ahogy arra Horler Miklós is felhívta a figyelmet. „Magán a műemlékvédelmen belül is bátrabban hangot kaptak – elsősorban a közép-európai német nyelvterületen, így Ausztria, Németország, Svájc köreiben – azok a vélemények, melyek a modern építészet alkalmazását a műemlék-helyreállításokban, valamint a történelmi környezetnek alkotó módon való továbbfejlesztését helytelenítik.”³⁸

³³ „Nyugat-Európa régen túllépett a Velencei Charta szellemiségén.” Cseke Lászlót, Castrum Bene váregyeület képviselőjét idézi: Kovács 2011.

³⁴ „Olyasféle visszaépítésekről szó sem lehet, mint az ausztriai Carnuntumban vagy a németországi Xantenben.” Csordás 2011.

³⁵ Román 1997b. 49.

³⁶ Román 2002. 40.

³⁷ „Meggérdeztem a szerzőt, Raymond Lemaire-t, hogy [a hitelesség definícióját] miért nem tárgyalták, ez a probléma miért nem került elő 1964-ben. Válasza nagyon egyszerű volt. Azt mondta, hogy azok, akik akkoriban a műemlékvédelemről tárgyaltak, azonos háttérrel, azonos kultúrával rendelkeztek, és ezért a szavakat ugyanúgy értelmezték, nem volt szükség vitázni.” Stovel 1997. 15.

³⁸ Horler 1985. 19.

(3. ábra: 348. old.) Horler ezt a tendenciát elsősorban a hagyományos történelmi-nyelvi kapcsolatokra (a szakma múltból örökölt német nyelvorientáltságára), valamint a földrajzi közelségre vezette vissza, de ezen túl nem elhanyagolható szempontok a történelmi múlt rokon vonásai, illetve az épített örökség pusztulását és kezelési lehetőségeit nagyban meghatározó klimatikus adottságok (például hőingadozás) hasonlóságai sem. Ilyen értelemben különbség tehető a német, illetve posztszovjet régiók, valamint a műemlékvédelem világszervezetét irányító francia, angol és olasz körök – helyreállításaiából, illetve publikációiból megismerhető – felfogása között.

3. ELTÉRÉS A HAZAI MŰEMLÉKVÉDELEM HAGYOMÁNYAITÓL

A hazai műemlékvédelem „hőskorának” tekintett időszak³⁹ egyértelműen elutasította a teljes rekonstrukciót mint műemlékvédelmi beavatkozást. Ezt a 20. század közepét meghatározó szemléletet bizonyos kutatók⁴⁰ egészen Möller István nagy hatású munkásságáig vezetik vissza – bár ez csak közvetetten igazolható, mivel a későbbiekben számos helyreállításnál alkalmazott, a megkülönböztethetőség modern elveinek megfelelő, (mind elvi, mind fizikai értelemben) időtálló téglaválasztás a mintaadónak tekintett zsámbéki templomrom kiegészítéseinek esetében elsősorban pénzügyi okokból fakadt.⁴¹ Dávid Ferenc az 1960–70-es évek magyar építészetének megközelítésmódját a modernizmus egyénkultuszával, az építésze gyéniségek egyre hangsúlyosabb szerepével is összekapcsolta, amikor a korszakot a „*bátor alkotni akarás periódusá*”-nak nevezte, egyúttal felhívva a figyelmet a műemlékekhez kapcsolódó művészi önkifejezés korlátaira is. „Tagadhatatlan, hogy (...) a magyar műemlékes építészek is a lehetséges kiegészítés-indokokat együttesen használták fel önkifejezésre. Szép művek születtek a tehetséges emberek kezén, azonban azon az áron, hogy a történelmi emlékeket mintegy újra komponálták.”⁴²

Ennek az újrakomponálásnak a minőségét, a hozzáadott építészeti érték színvonalát tekintette – a műemléki elveken túl – a beavatkozások fokmérőjének Arnóth Ádám, a tervező alkotói felelősségét hangsúlyozva. Szerinte a Velencei Karta, bár sokan vitatják érvényességét, azonosítva a túl durvának, kontrasztosnak tartott helyreállításokkal, voltaképpen nem tehető felelőssé ezekért – a Karta irányelvei alapvetően elvi, etikai síkon határozzák meg a beavatkozások jellegét, és nem esztétikai normákat támasztanak. „Megítélésem szerint kétségtelen, hogy a Velencei Karta betartása nem elégséges feltétel ahhoz, hogy a helyreállítás szép legyen, de szüksé-

³⁹Az 1960–70-es évek magyar műemlék-helyreállításait „egyfajta aranykor”-ként értékelte, ugyanakkor felhívta a figyelmet a besorolás relativitására: Lővei 2004. 23.

⁴⁰Zsembery 2009. 2.

⁴¹Lővei 1996. 43.

⁴²Dávid 1984. 15.

ges feltétel, hogy a helyreállítás tisztességes legyen.⁴³ Hasonlóan máig aktuális kiindulópontnak nevezte a Kartát Fejérdy Tamás is, miközben a mai olvasat fontosságára hívja fel a figyelmet. „Kiinduló alpnak lehet és kell tekinteni ma is és az eredeti, a megfogalmazáskori szándékoknak és szellemiségnek megfelelően nagyon nyitottan kell olvasni és alkalmazni.”⁴⁴

A „*magyar iskolá*”-nak vagy „*magyar módszer*”-nek is nevezett felfogás mindig is „szigorúan tiltotta a csak kicsit is rekonstrukcióra emlékeztető, egzakt tudományos módon nem igazolható, csak találgatásokra épülő megoldásokat”.⁴⁵ Az elveknek való következetes megfelelés adta a hazai műemlékvédelmi beavatkozások sajátos, nemzetközi szinten is megkülönböztethető karakterét. A hazai gyakorlatban alkalmazott építészeti kiegészítések – a végletes megoldások (konzerválás, illetve rekonstrukció) helyett – „pontosan jeleznék az elpusztult térről való ismereteink határait, az új részek elválnának a régiektől, de nem zavarnák őket, utalnának az egykori formákra, nem állítanák vissza, de felidéznek az egykori (...) teret. Valóban a »különbözés és harmonizálás, a jelzés, utalás, felidézés« mind kulcsszavai a magyar műemlék-helyreállítási gyakorlatnak.”⁴⁶ (4. ábra: 350. old.)

Arnóth Ádám ezt a következetes építészeti eszköztárat részben a *magyar műemlékállomány sajátos jellegével* magyarázta, és hasonló következtetésre jutott Zsembery Ákos is, mikor a Velencei Karta hazai alkalmazásának következetes jellegét vizsgálta.⁴⁷ A zaklatott történelmi háttérből fakadóan a hazai történelmi épületek folyamatos használata, illetve karbantartása nem volt biztosítható, ami a folyamatos (és a klimatikus viszonyok miatt viszonylag gyors) amortizációnak köszönhetően időről időre drasztikusabb beavatkozásokhoz vezetett. A hatalmi ütközőzónaként működő Kárpát-medence épített öröksége gyakran sérült, ezért középkori emlékeink legnagyobb része töredékeiben vagy kontextusát veszve maradt ránk. Ezért a műemléki helyreállítások – éppen ebből a zaklatott történelmi háttérből, az épülethasználat töredezett jellegéből fakadóan – nehezen tudnak az épület szerves fejlődésének részévé válni. Ugyanebből a töredékes jellegből vezette le Arnóth a kortárs beavatkozások szükségszerűen értelmező feladatkörét, ami a tervező építészre bízta a részleteiben fennmaradt értékek építészeti interpretációjának felelősségteljes feladatát. Az építészeti interpretáció ebben az értelmezésben azonban nem azonosítható a kiépítéssel, a rekonstrukcióval – a hozzáadott elemek a történelmi összefüggések bemutatásán túl utalnak a beavatkozás korszakára is, lehetőséget adnak művészeti ártértelezésre, miközben akár több egymást követő építési periódus egyidejű értelmezésében is segítséget nyújtanak.

⁴³ Arnóth 1997. 131.

⁴⁴ Fejérdy Tamás hozzászólását idézi: Román 1997a. 28.

⁴⁵ Arnóth 1997. 125.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Zsembery 2005.

II. TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁG

1. MEGFELELÉS A TÁRSADALOM SZÉLES RÉTEGEINEK

A rekonstrukciók változó megítélése vizsgálható a műemlékvédelmi szakmára korlátozva, de szélesebb társadalmi rétegekben megfogalmazódó vélemények alapján is, és ez a szélesebb társadalmi beágyazottság eltérő szempontokat emel előtérbe. Az építészet (mint használati tárgy és művészeti alkotás határfelületén elhelyezhető fogalom) kapcsán, természetéből fakadóan korról korra felvetődik az *értékhierarchia*, tehát a használó, illetve az alkotó egymás fölé rendelésének kérdése. Ez a dilemma jelentkezik a műemlékvédelemben is, ahol minden szereplő az értékek tiszteltben tartására koncentrál, de az eltérések abból adódnak, hogy nem tisztázott, kinek az értékrendje a meghatározó. Ezt a problémakört járta körül Zöldi Anna építész-kritikus, amikor a diósgyőri vár fejlesztési kapcsán feltette a kérdést: „Kinek őrizzük a múltat? A szakembernek, aki a maradványokat vizsgálva egyre pontosabb, hitelesebb információkat hagyományozhat az utókorra, vagy a közönségnek – akit némi fellengzősséggel társadalomnak is nevezhetünk? Melynek identitása köztudomásúlag erősen függ a kulturális örökség birtoklásától – elhagyásától.”⁴⁸

Herb Stovel, a műemlékvédelem nemzetközileg elismert szakértője az Egeri Műemlékvédelmi Nyári Egyetem meghívottjaként a közösség kiemelt szerepét hangsúlyozta az örökség megőrzésében: „A múltban a szakértők határozták meg az örökség értékeit a társadalom számára. (...) Manapság, úgy gondolom, be kell vonnunk a társadalmat az értékek meghatározásába. Nem meghatározni az értékeket a nyilvánosság számára, hanem bevonni a nyilvánosságot a folyamatba, mert közös értékről, nem csupán saját értékeinkről beszélünk. Ez sokkal nehezebb és küzdelmesebb folyamat, mint amihez hozzá vagyunk szokva, mivel ez magába foglalja a tudás és a döntési folyamat megosztását is a társadalommal.”⁴⁹ Stovel vitaindító kijelentéseivel kétségbe vonta a szakmai elit hagyományosnak tekinthető privilégiumait a társadalom épített örökségre vonatkozó értékrendjének meghatározásában, és felhívta a figyelmet arra, hogy a történeti örökség értéke a társadalom egészének tulajdona, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a közösség bevonásának előfeltétele a *tudományos, illetve vizuális művelés* – fiatal kortól kezdve.

Dávid Ferenc már az 1980-as években felhívta a figyelmet a műemlékvédelmet is meghatározó kulturális köztudat átalakulásának irányultságára, aminek okaként az egyre gyorsuló fejlődés és a technicizmus leterhelő hatását nevezte meg. Véleménye szerint az ember biológiai adottságait egyre jobban igénybe vevő folyamatok vezetnek olyan új reakciókhoz, amelyek „populáris lecsapódásukban, az ún. *nosztalgiahullámban* érzékelhetőek leginkább”.⁵⁰ Dávid az (akkori) rekonstrukciós beavatkozásokat a posztmodern építészeti előretörésével rokon jelenségnek tekintette, és közvetlen kapcsolatot feltételezett a társadalom nosztalgikus irányultságával.

⁴⁸ Zöldi 2010.

⁴⁹ Herb Stovelt idézi: Román 1997a. 28.

⁵⁰ Dávid 1984. 14.

2. ÉLMÉNYSZERŰSÉG, TURISZTIKAI ATTRAKCIÓ

A társadalmi beágyazottságon alapul az *élményszerűség* követelménye és a *turisztikai attrakció* igénye, ami számos fórumon összekapcsolódik a műemléki beavatkozásoknál alkalmazott építészeti eszköztár jellegével: a modern műemlékvédelmi elvek erőteljes kritikája fogalmazódik meg mind látogatói, mind üzemeltető oldalról. Szekér György az érdeklődés felkeltését szolgáló, de történetileg bizonyíthatatlan (tehát a modern műemlékvédelmi elvek határain kívül eső) feltevéseket a totális hipotézisek körébe sorolta,⁵¹ ami az általa felállított ötfázisú besorolás (in situ konzerválás, restaurálás, hiteles rekonstrukció, logikus hipotézis és totális hipotézis)⁵² szélső értékét jelenti. Az üzemeltetői-felhasználói megközelítés gyakran ezen hipotetikus visszaépítések turisztikai vonzerejét állítja szembe a „klasszikus” műemléki helyreállításokhoz köthető, töredékes formában megőrzött emlékek korlátozott atraktivitásával. „Lejárt a »térdig érő várak« ideje. A közönség nem tudja értelmezni ezeket a rommaradványokat, attrakciós vonzerejük – ekképp bevételtermelő képességük – igen gyenge.”⁵³

A műemlékek üzemeltetői számára bevételt termelő attrakcióként a rekonstrukciók egyik legfontosabb szerepe a műemlékek gazdasági fenntarthatóságának és az állami-önkormányzati támogatástól való függetlenedésnek biztosítása. Ez az atraktivitás azonban csak részben ered az épített környezetből; a turisztikai programok és a kapcsolt vendéglátási funkciók is nagy vonzerőt jelenthetnek. „A vár vonzza a turistákat, de csak akkor, ha van benne tartalom és egész napos programot kínál, például a gyerekeknek egy kalandparkot a vár mellett, éttermet, szállást”⁵⁴ – fogalmazta meg az Esztergomi Vármúzeum igazgatója, a *kulturális turizmus*ban rejlő piaci lehetőség komplex jellegét hangsúlyozva. Ezen az attrakcióteremtésen és gazdaságilag fenntartható fejlesztésen alapul az európai uniós támogatással megvalósuló hazai Nemzeti Kastély- és Várprogram, aminek célja „a látogatók számára élményt adó módon helyreállított, legalább önfenntartó, esetleg jövedelmet is termelő várakat biztosítani, melyek egyben alkalmasak a történeti-nemzeti tudat felélesztésére, felkeltésére is”.⁵⁵ (5. ábra: 352. old.)

Hajnóczy Gyula is – az épített kereteken túl – a hozzáadott *köznevelési eszközök* fontosságát hangsúlyozta, méltatva az 1990-es években megjelenő régészeti parkok társadalmi szerepét. Az épületkiegészítéseket és az 1:1 makettnek nevezett teljes rekonstrukciót a tudományos eredmények kiegészítőinek tekintette, amelyek szemléletes tanító szándékkal széles társadalmi rétegeket képesek megszólítani. Ugyanakkor hozzátette, hogy a nagy látogatottsághoz a korabeli életvitel élményszerű bemutatása és a különböző kapcsolt rekreációs funkciók is nagyban hozzájárulnak.⁵⁶

⁵¹ Szekér 2015.

⁵² Gajdos 2012. 38.

⁵³ Berez Máttyást, a Dobó István Vármúzeum igazgatóját idézi: MNO 2015.

⁵⁴ Rezi-Kató Gábort, az Esztergomi Vármúzeum igazgatóját idézi: Bárány 2014.

⁵⁵ Idézi: Csordás 2012a.

⁵⁶ Hajnóczy 1994. 229.

A rekonstrukciós beavatkozások kiemelt turisztikai vonzereje ebből a rendhagyó látogatói élményből fakad, és így a hangulatteremtő hatással, a megkönnyített átélhetőséggel függ össze. „Az a múlt, amely nem szolgál számunkra – és ami nagyon fontos: a mi életünkben – használható információkkal, érdektelen és felejthető. Az a múlt sem érdekes, amelynek interpretációja nem szórakoztató”⁵⁷ – foglalta össze az attraktivitás feltételeit Déry Attila *Múlt, műemlék, mítosz* című tanulmányában. Ugyancsak az „*átélhető befogadás*” szerepét hangsúlyozta Kulcsár Attila a nyírbátori Báthory-várkastély rekonstrukciója kapcsán – azt a jelenséget, ami elősegítette a nagyközönség pozitív reakcióját, semlegesítve a szakmai kritikát és a szakértők egy részének nemtetszését.⁵⁸ A visegrádi alsóvár helyreállításakor is ez az élményszerűség kapott központi szerepet: „A múzeumlátogatók könnyen felfogható térélményre vágnak, a »semmitmondó« romok helyett látványt szeretnének.”⁵⁹

A modern műemlékvédelmi gondolkodásmód a teljes rekonstrukciót csak teoretikus jelleggel, papíron alkalmazta (elvi rekonstrukció), de a mai társadalom már többet vár a papíron ábrázolt műemlékeknél: a letűnt korok épületeit „a valóságban akarják látni és használni”.⁶⁰ A klasszikus modern műemlékvédelmi megközelítés itt korlátokat jelent: „A rekonstrukció megáll ott, ahol a fantázia kezdődik. Ezért nem lehetnek például a római romterületeinken teljes nagyságban visszaépített »ókori« házaink, templomaink, palotáink. Többnyire csak térdig érő falak. Római kori helyreállításaink a turisztikai igényeket még mindig csak addig szolgálják ki, ameddig azt a tudományosság megengedi. (...) [Pedig] a tudomány számára úgyis minden dokumentálva van”⁶¹ – hangzik a kritika a szakmán kívüli sajtóban. Eszerint a megközelítés szerint az élményszerűség feltétele a visszaépítés, ami a látogatók számára átélhetőbb, és így népszerűbb, tehát könnyebben fenntartható műemlékeket hoz létre.

A rekonstrukció mellett érvelők számára is látható a visszaépítések ellentmondásos szakmai fogadtatása (Csordás Lajos újságíró címválasztásai is jól tükrözik ezt: például *Hamisítani tilos, de látni azért jó*, vagy *A helyreállítás nem hiteles, de legalább érthető* című írásai), de eszerint a megközelítés szerint a társadalom átélhetőségre, élményre vonatkozó igénye felülírhatja a hitelességi szempontokat. „Tudományosan nem tekinthető ugyan hitelesnek az efféle rekonstrukció, hiszen alig áll rendelkezésre adat arról, hogy az adott házak pontosan hogy nézhetek ki. De a vélt történelmi valóságtól mégsem annyira elrugaszkodott az ilyen újraépítés, hisz ismertek tipikus építési módok, amelyekre támaszkodni lehet, s amelyek kikövetkeztethetők olykor a feltárt alapokból és régészeti leletekből. A nagyközönség és a kor igénye pedig, hogy [az adott kor] minél élményszerűbben elevenedjen meg, a korszakról való tudás ne csak elméletben legyen érthető, s ne csak romokban és földből

⁵⁷ Déry 2002. 55.

⁵⁸ Kulcsár 2012.

⁵⁹ Rostás 2002.

⁶⁰ Sági Attilát, a Forster Központ akkori elnökét idézi: Tenczer 2014.

⁶¹ Csordás 2011.

kiásott leletekben legyen látható, de testesüljön meg olykor tudományos eredményeken alapuló, illúziókeltő diszletekben is.”⁶² A beavatkozás *díszletszerűsége*, látvány-szerepe tehát pozitív előjellel jelenik meg – még ha a látogató tisztában is van vele, hogy másolatot lát, maga az átélt élmény az elsődleges; a régészeti rekonstrukció primer szerepévé a turisztikai látványosság válik.

Ide kapcsolódik a *felfokozott vizuális ingerszintű környezet* általánosan megfigyelhető társadalmi jelensége – az új generációk vizuális felfogóképessége igen nagy, de ezzel együtt a vizuális ingerküszöb is magasra került. „Akár tetszik, akár nem, nekünk valóban a film-mesék színes és izgalmas világával kell versenyre kelnünk. (...) A látogatók nagy többsége jól érzi magát a rekonstruált palota falai között, tetszik nekik a látvány és örülnek, mert úgy érzik, felfogható közelségbe került hozzájuk a rég elveszettnek hitt múlt.”⁶³ Különösen a fiatalok irányában nehéz a lepusztult emlékek kommunikációja: „A szakember olvassa a romokat, a fejlődésben lévő szervezet mászkál rajtuk. Az élmény nem ugyanaz.”⁶⁴ Zöldi Anna a diósgyőri vár rekonstrukciója kapcsán érvelt a vizualitás fontossága mellett, a befogadás elsődrendű médiumának nevezve a látványelemeket. Ebben az olvasatban a klasszikus műemlékvédelem didaktikus kiegészítései egyfajta negatív értelemben vett „kötelező olvasmánnyá” válnak, és valódi élmények helyett – a szükséges narráció hiányában – kiüresednek. A rekonstrukciók azonban építészeti tereket alkotnak, ami elsődleges szerepet játszik az élményszerűség megteremtésében. „[A diósgyőri vár tervezőinek *véleménye* szerint] a tér az, amely leginkább megidézi a kor gondolkodásmódját – ahogy azt vallják sokan, építészettörténészek és filozófusok egyaránt.”⁶⁵ (6. ábra: 354. old.)

3. SZAKMAI SZEMPONTOK HÁTTÉRBE KERÜLÉSE

Ahogy azt már a korábbi fejezet („A modern építészet eszközeinek elutasítása”) bemutatta, a rekonstrukciós beavatkozásokat gyakran tulajdonítják a *szakmán kívüli* – tehát nem tudományos – *irányzatok hatásának*.⁶⁶ Az 1960-as években Európában a műemlékvédelmi beavatkozásokat illető módszertani állásfoglalás lényegében egységesnek volt tekinthető,⁶⁷ de ez összefüggésben állt azzal is, hogy hazánkban a Velencei Karta megítélését „annak idején nem a társadalom igénye határozta meg, csak egy viszonylag szűk szakmáé, amely bizonyos mértékig maga mögött érezhette a politikának a nemzetközi nyitás és elismertség érdekében a korszerű műemlékvédelem eredményeit is felhasználni tudó támogatását”.⁶⁸ Az egységes álláspont azon-

⁶² Csordás 2012b.

⁶³ Buzás 1999. 22.

⁶⁴ Zöldi 2010.

⁶⁵ I. m.

⁶⁶ Tatai 2001. 18.

⁶⁷ „A Velencei Karta, bár sokan kritizálják, alkotásának idején a konszenzus példás eszköze volt, amely a műemlékvédők világát egy szellemben fogta össze.” Stovel 1997. 15.

⁶⁸ Lővei 2004. 24.

ban az 1980-as évektől kezdve egyre jobban differenciálódott, szakmán belül és kívül egyaránt. Horler Miklós szétválasztotta az építész szakmát a rekonstrukciós törekvésektől: „Ezek a törekvések legtöbbször nem az építészekről indulnak ki, még ha esetenként hajlanak is azok megvalósítására.”⁶⁹

Lővei Pál jobban árnyalta a különböző tendenciák társadalmi bázisának meghatározását: szerinte a Velencei Karta elveinek bírálata, ami összefügg a modernizmus irányzatával szembe forduló, posztmodern szemlélet jelentkezésével és a történeti formák újbóli alkalmazásának tendenciájával, az építészek és egyes társadalmi-értelmiségi körök részéről egyaránt felmerül. Ő viszont ettől független – bár tagadhatatlanul párhuzamos – jelenségnek tekintette az 1980-as évektől a „visszafordíthatatlan” beavatkozások egyre erősebb kritikájának megjelenését az újabb szakmai generáció képviselői – főleg a művészettörténészek és régészek – körében. Az ezt követő időszakban egyre intenzívebben kirajzolódó rekonstrukciós törekvéseket viszont már sokkal inkább az építész szakmán kívüli tényezőkkel kapcsolta össze: „A sok szempontból a XIX. századi elképzelésekhez hasonló új – a romok historizáló kiépítését erőltető – törekvések erőteljesebb jelentkezése az 1990-es évektől kezdődött, gyakran összefüggésben a történelemhez való populista és igencsak felületes viszonyulás politikai szempontból is támogatott erősödésével. Közép- és Kelet-Európa más államaiban is hasonló tendenciák figyelhetők meg.”⁷⁰ Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az új műemlék-helyreállítási beavatkozások (részben finanszírozási okokból)⁷¹ turisztikai fejlesztések attrakcióinak tekintik a műemlékeket, ami – bár találkozik a széles társadalmi rétegek igényeivel – a beavatkozások szakmai szempontból tekintett minőségét korlátozhatja. Az élményszerűség társadalmi elvárásának kritikáját, az épített örökség kezelése esetén ezen szempont előtérbe helyezésének abszurditását Marosi Ernő egy radikális mondatban foglalta össze: „Posztmodern élményromot az élményfürdők és a látványpekéségek híveinek!”⁷²

A különböző (építész szakmán kívüli) szempontok érvényesülését hangsúlyozta Somorjay Sélysette is: „Ha felmerül valamely rekonstrukció igénye, jól megfigyelhető, hogy a kiépítést támogató érvek közül egyetlen egy sem mondható műemlékvédelmi természetűnek. Hasznosítási-, közművelődési-, turisztikai fejlesztési szempontoknak alárendelve, eszközként jelenik meg a műemlék, és ennek megfelelő hangsúllyal a műemlékvédelmi szempont.”⁷³ Somorjay a társadalmi oldalról gyakran felmerülő érvet, miszerint a rekonstrukció, a kiépítés az emlékek megmaradásának egyetlen útja, szakmai oldalról megcáfolható kijelentésnek tekintette. Építészeti-alkotói szempontból egyetlen fontos motivációt emelt ki: az *egyéni kutatói-tervezői ambíciót*, ami valamilyen új (és látványos) érték létrehozásának vágyával függ össze.

⁶⁹Horler 1985. 25.

⁷⁰Lővei 2014. 48.

⁷¹A gyakran felhasznált európai uniós támogatás közvetlenül műemlékvédelemre nem fordítható. Lővei 2014. 48.

⁷²Marosi 2002b. 14.

⁷³Somorjay 2007. 4.

Wolfgang Wolters a már megépült helyreállítások („teljessé tévő megújítások”) hosszú távon ható, *szemléletformáló hatására* hívta fel a figyelmet: a „műszertani és művészettechnológiai kérdésekben előképzettséggel csak ritkán rendelkező, egyes részleteket aligha elemző közönség”⁷⁴ a már elkészült példák nyomán egyre gyakrabban határoz meg programokat és célkitűzéseket, olyan elvárásokat ébresztve a helyreállítás eredményeit illetően, amelyek jelentős nyomás alá helyezik az azt véleményező szakembereket és döntéshozókat. Wolters a folyamatban a szakmai közeg felelősségét is megfogalmazta: „Mindenki elégedett az eredménnyel: [a helyreállítási projekt résztvevői, a látogatók] és természetesen végül, de nem utolsósorban, a művészettörténet tudomány is, hiszen máskülönben megpróbálna szóba elegyedni a felelősökkel, s talán a nyilvánosság fórumain is bekapcsolódna a módszertani vitába.”⁷⁵

A szakma felelősségén belül az *elvi rekonstrukciók félrevezető szerepére* hívta fel a figyelmet Feld István is, kiemelve, hogy a valóság-hű számítógépes rekonstrukciók rajzok a laikus közegben túlzó elvárásokat ébreszthetnek. „Az úgyszeretet túlzásokra is sarkallta a civileket. Hajlamosak túl sokat álmodni szeretett várukba, és ebben támogatják őket a ma már számítógéppel is könnyen megrajzolható rekonstrukciók rajzok. (...) Egyes önkormányzatok olyan igényekkel állnak elő, amelyek a szakemberek számára teljesíthetetlenek. És e törekvésüket a laikus turista is támogatja, aki attrakciót akar.”⁷⁶ Tagadhatatlan, hogy az elvi rekonstrukciók a kutatási eredmények szemléletes ábrázolásával nagyban segítik a megértést és a szakmaközi kommunikációt, a digitális háromdimenziós technika pedig új ábrázolási eszközöket tett elérhetővé a töredékes információk összegzése és közérthetővé tétele tekintetében. A laikus közeg azonban másként közelít ezekhez az ábrázolásokhoz. Rác Miklós a valóság-hű megjelenítést alkalmazó számítógépes rekonstrukciókkal kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy ezek képi eszköztára elfedi a befogadó előtt mind a meglévő eredeti részleteket, mind az elérhető ismereteket és a feldolgozás módját – így elmossa a különbséget valóság és fikció között.⁷⁷

III. KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS

1. NEMZETI ÖNREPREZENTÁCIÓ

A társadalmi célok, a *helyi közösség identitásának megőrzése*, illetve *újraformálása* fontos hívószó a történeti emlékek újjáépítése esetében. (7. ábra: 357. old.) A nemzeti múltat reprezentáló romok visszaépítése, múltunk épített környezetéből a kiemelt fontosságú emlékek helyreállítása nemzeti érdek, tehát kollektív cél, ami felhatalmazza a társadalmat a történelem szerves folytonosságába való beavatkozás-

⁷⁴ Wolters 1998. 265.

⁷⁵ Wolters 1998. 264.

⁷⁶ Feld Istvánt idézi: Csordás 2012a.

⁷⁷ Rác 2016.

ra – fejtette ki Déry Attila, ugyanakkor felhívva a figyelmet a kutatói háttér fontosságára. „Szükségünk van múltunk körülményeinek reprodukálására – ám csak meghatározott [tudományos] keretek között. (...) Építészettörténeti és műemlékvédelmi szempontból ez azt jelenti, hogy a múlt rekonstruálható – és pedig annál nagyobb mértékben, minél inkább megőrizzük – vagy minél hűbben reprodukáljuk – az egykor alkalmazott formákat és az egykor használt szerkezeteket és anyagokat.”⁷⁸

Hangsúlyozta, hogy a műemlékvédelem – mint ahogy az építészet is – a kor társadalmi elvárásainak van alárendelve, tehát végeredményben a jelent kell szolgálja. „Egy-egy korszakban a műemlékek védelme azt jelenti, hogy a társadalom önmagát akarja – múltjáról alkotott képével együtt – megjeleníteni.”⁷⁹ A műemlékek társadalmi szerepe kiemelten fontos: a laikusok számára az épített örökség jelenti a múlt kézzel fogható illusztrációját, a múlttól alkotott képének alapját. A műemlék tehát meghatározza, hogy az adott társadalom mit gondol múltjáról, elődeiről. Eszerint a saját nemzeti múlt bemutatásában (a műemlékvédelmi-szakmai szempontokon túl) az egyéni olvasatnak is létjogosultsága van, és ebben az esetben a hangsúly a hitelesség kérdése helyett sokkal inkább a hihetőségre kerül. „A tényeket az anekdoták túlélnek – egyedül a hagyomány adott”⁸⁰ – idézte Johan Huizinga történész gondolatait Déry, utalva a rekonstrukciók gyakran felvetődő hitelességi kérdéseire. Az épített emlékek átmentésének hosszú távú célja a minket követő nemzedékek támogatása, és többletértékek átadása az utókornak.⁸¹ „A történelmi épületek múltját nem változtathatjuk meg – a jövő esélyét viszont korunk adja meg nekik.”⁸²

A *nemzeti önreprezentáció hiányosságai* a rekonstrukciók elutasításával is összefüggésbe hozhatóak, a műemlékvédelmi szakma szerepét megkérdőjelezve: „Saját elitünk foszt meg attól a lehetőségtől, hogy átérezhessük valahol nemzetünk nagyságát...”⁸³ A diósgyőri vár újjáépítését övező viták kapcsán ugyanez az ellentét rajzolódik ki: „Az ortodox műemléki szemléletet valló, s a Velencei és Athéni Chartákat szóról szóra betartó, félreértelmező műemlékvédők elutasították a tárgyi rekonstrukciós terveket, míg az életigenlő művészettörténészek, műemlékesek mellé álltak. (...) Hatalmasra lehet értékelni azt a víziót, amivel építészek és belsőépítészek megjelenítették tömegben és térben múltunk és városunk jeles szegletét.”⁸⁴ A saját történelem bemutatásának vágya és a nemzeti identitás életben tartása egyben politikai érdek is, ami a műemlékvédelem és az állami beruházások egyre nagyobb átfedéséhez vezet. A közízlés és a politikai érdek találkozási felületként a rekonstrukciók térnyerése érthető folyamat. Az állam „eddig soha nem látott mértékben támogatja a műemlékvédelmet. A hatalom és a politikum oldaláról jól kitapinthatók a reprezen-

⁷⁸ Déry 2002. 54.

⁷⁹ Déry 2002. 56.

⁸⁰ Huizinga írását (*A történelem fogalmának meghatározása*, 1943) idézi: Déry 2002. 54.

⁸¹ Marjay Gyulát, a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. akkori főigazgatóját idézi: Csordás 2013.

⁸² Buzás 2014.

⁸³ A fehérvári bazilika újjáépítésének kezdeményezése kapcsán idézi: Kelecsényi 2014.

⁸⁴ minap 2015.

tációs igények, a »valami jelentős« létrehozásának vágya. Ez az ambíció találkozik az építész érdekével és a nagyközönség ízlésével.”⁸⁵

A nemzeti identitás újjáteremtésének jó táptalaját adják azok az (ún. félholt) várak, „amelyekből látványos elemek maradtak fenn, és az állagmegóváson túl van fantázia az újraélesztésükben”.⁸⁶ Ezen várak megmentése már az 1950-es években elkezdődött, elsőként a Balaton-felvidéki várromoknak, majd más területek emlékeinek védelmével, és a folyamat egészen az 1970-es évekig tartott. Hasonló kezdeményezések indultak a rendszerváltást követően, majd pedig 2000-től, a Kincstári Vagyoni Igazgatóság várprogramjával. A Várprogram, bár részleteiben sokat változott, lényegében még most is aktuális – a majdnem két évtizede többé-kevésbé előtérben álló kezdeményezés jól mutatja a nemzeti önreprezentációra vonatkozó politikai-társadalmi szándék általános jellegét.

Az építészeti elmélet oldaláról közelítve a rekonstrukció az Alois Riegl-féle érték-elmélet tagolásába is besorolható: a teljes újjáépítés „az emlékezési érték (Erinnerungswert) egyértelmű *győzelmét* jelenti, amit Riegl a régiség-érték ellentétéként írt le. Az emlékezési érték esetében a mű érdekkel bennünket »eredeti, megcsonkítatlan alakjában, ahogy alkotója kezéből kikerült«.”⁸⁷ Példaként Moravánszky Ákos Mies van der Rohe barcelonai világiállítási pavilonját említi, aminek vitatott rekonstrukciója 1981 és 1986 között zajlott, a korabeli spanyol építészeti közélet legfontosabb szereplőinek részvételével. A pavilon a modern építészet egyik legikonikusabb épületének tekinthető, ami – bár a világiállítást után elbontásra került – nagy hatással bírt a 20. század építészetére, és újjáépítésével az építészek egyfajta modern zárandokhelyvé vált. Az emlékezési érték prioritása tehát nem csak a nagy történelmi múlttal rendelkező, hanem hozzánk időben közelebb álló, 20. századi épületek esetén is megfigyelhető.

2. ÉRTHETŐVÉ TÉTEL

A Velencei Karta szellemében született helyreállítások egyik elsődleges kritikájaként az *emlékek megértésének nehézsége* jelenik meg. A különböző állapotban fennmaradt romokat a laikusok nehezen értelmezik, miközben a közösségi identitást meghatározó épített örökségre egyre nő a társadalmi igény. „A rekonstrukció körül azonban még ma is sok a vita, miközben a láttató értelmezésnek Európa-szerte több, egymástól eltérő gyakorlata alakult ki. Bár a romok kiegészítését tiltó Velencei Charta merev előírásait már itt sem veszik olyan szigorúan, a visszaépítők itthon (néhány kivételtől eltekintve) még nem merészelnék túllépni azon a szabályon, hogy csak az alkotható újra, ami egyértelműen dokumentálható. Vagyis a rekonstrukció megáll ott, ahol a fantázia kezdődik.”⁸⁸ Egy kommentelő tömören így foglalta össze

⁸⁵ Rostás 2002.

⁸⁶ Idézi: Csordás 2012a.

⁸⁷ Moravánszky 2000. 17.

⁸⁸ Csordás 2011.

a laikus közönség általa érzékelhető véleményét: „a romok teljesen értelmetlenek és kontextus nélküliek a lakosság számára.”⁸⁹ Más megfogalmazásban „kusza falcsonkok között értetlenül és érdektelenül bolyongó látogatók”⁹⁰ jellemzik a klasszikus műemléki bemutatásokat. (8. ábra: 360. old.) Déry Attila szerint ennek oka az, hogy „a doktriner védelem az esetek többségében belenyúl az épület természetes életfolyamatába, elválasztja az épületet a társadalomtól”.⁹¹

Egy másik olvasói hozzászólás egy megépült rekonstrukciót védelmezett azzal, hogy „legalább van ott egy épület, nem pedig pár falcsonk, vagy egy csík a talajon...”⁹² Az értelmezésben felmerülő nehézségeket neves szakemberek is elismerik: „A romműemlékek (...) problémája az, hogy didaktikai és esztétikai feladatukat csak részben tudják betölteni. A társadalom félig-meddig joggal háborog a térdig érő műemlékek miatt. Tény, hogy a jobbára kétdimenziós bemutatás olykor még a szakembereket is kellemetlen helyzetbe hozza.”⁹³ Daragó László is a látogatói értelmezés felől közelítette a rekonstruálható terek kérdéskörét: „Periodizációs alaprajzzal, vagy elméletileg rekonstruált távlati rajzzal »kiszűrni a [látogató] szemét« méltatlannak érzem. (...) Ezért hoztam létre az élő műemlék sajátos, kísérleti értelmezését, miszerint tartasuk épületnek a romot, és hitelességének alkotóelemeiből ne számúzzuk te-reit, felületeit, színeit és más szellemi tartalmait.”⁹⁴

A nagyközönség egy része az ezzel kapcsolatos paradigmaváltást sürgeti: „Szakítani kell azzal a korábbi műemlékvédelmi felfogással, amely szerint még ha ismertek is egy elpusztult műemlék műszaki paraméterei, homlokzati képe, akkor sem lehet visszaépíteni.”⁹⁵ A szakma részéről is egyértelműen érzékelhető az elmozdulás, elsősorban az érthetővé tétel irányában: „A műemlék-helyreállítás mai felfogása kétségtelenül megengedőbb a pusztán a műemlék jobb megérthetőségét, átélhetőségét szolgáló, a meglévőhöz harmonikusan illeszkedő kiegészítéseket illetően is – amennyiben azok a hitelesek.”⁹⁶ Feld István is – megfelelő kutatásra alapozva – elképzelhetőnek tartja a rekonstrukciók létjogosultságát, még azok veszélyei ellenére is. „Hangsúlyozni kívánom, hogy véleményem szerint minden rekonstrukciós tevékenység alapvetően az alapjául szolgáló dokumentumok segítségével ítéltető meg. Az építészeti rekonstrukció célja, értelme, haszna, sőt néha veszélyessége ezek nélkül aligha képezheti tudományos igényű vita tárgyát. (...) Az elpusztult épületek rekonstrukciója számos eredménnyel járhat a kutatás számára.”⁹⁷

Szekér György már említett csoportosítása a helyreállítás során alkalmazható beavatkozási formákra vonatkozóan az értelmezés érdekében hozzáadott elemeket (az in situ konzerváláson és a restauráláson túl) – azok forrása alapján – három típusra

⁸⁹ blogen 2012.

⁹⁰ Buzás 1999. 22.

⁹¹ Déry 2002. 56.

⁹² kkn 2014.

⁹³ Visy Zsoltot, a Pécsi Tudományegyetem régészprofesszorát idézi: Tenczer 2014.

⁹⁴ Daragó 2002. 181.

⁹⁵ Habis Lászlót, Eger polgármesterét idézi: MNO 2015.

⁹⁶ Fejérdy Tamás Velencei Kartáról szóló elemzését idézi: Kovács 2011.

⁹⁷ Feld 1999. 47.

bontja, megkülönböztetve a hiteles rekonstrukciót, a logikus hipotézist és a totális hipotézist. Az első típusba tartozik az építészeti elemek újrakészítése eredeti (in situ nem megtartható) részek, vagy fennmaradt pontos ábrázolás alapján, a második típusba az analógiák alapján újrakészített részletek, a harmadik típusba pedig a stílushoz igazított új épületelemek, az épületen belül áthelyezett elemek, vagy a történeti terek kiépítése az új funkciónak megfelelően.⁹⁸ A helyreállítás *új megismerhetőségi rétegekkel* is gazdagíthatja az emléket. „Ha nyolcvan százalék pontossággal sikerül visszaépíteni azt, ami a római korban ott állhatott, már akkor sokkal többet mondanak ezek az épületek, mintha csak jelzésszerűen lennének megjelenítve valamiféle idegen anyagból.”⁹⁹

3. ILLÚZIÓKELTÉS

A rekonstrukciós beavatkozások legintenzívebb kritikája a teljes kiépítéssel létrehozott új összkép és az általa keltett *benyomás hitelessége, valóságtartama* kapcsán jelenik meg. Az ellenérzések már a műemlékvédelem hajnalán, John Ruskin korában, a purista beavatkozások elutasításával együtt megjelentek.¹⁰⁰ A klasszikus modern európai műemlékvédelem anyagtiszteletéhez kapcsolhatóan fogalmazta meg Sedlmayr János: „Anyagát tekintve nem tudom hitelesnek fölfogni azt, amit egyszer már kicseréltek vagy megváltoztattak. Az anyag új és nem bízom a formai hitelességében sem. Egy 13. századi alkotás szerintem például utánozhatatlan. A technikák el is vesztek.”¹⁰¹

Sedlmayr János egyértelműen szétválasztotta a meglévő anyagokkal hitelesen visszaállítható (tehát az anastylosis kategóriájába tartozó) eseteket a már elpusztult értékek újjáépítésére irányuló „mimikri”-szerű beavatkozásoktól, és határozottan ellenezte az utóbbit. „A megtévesztés, a másolat készítése egyértelműen tilos: ez vezetett annak idején a purizmushoz.”¹⁰² Ezeket a példákat egyértelműen leválasztotta a műemlékvédelem területéről: „Másolat, panoptikum felépítése nem a műemlékvédelem területe, még a varsói óváros visszaépítése sem az – hirdettük ez ideig szerintem helyesen.”¹⁰³ Arnóth Ádám máshol húzta meg a határt a beavatkozások létjogosultságát illetően, ő a historizmusra jellemző, legfeljebb valószínűsíthető, elképzelt formák alkalmazását különböztette meg a történetileg egyértelműen igazolható (tehát hiteles) másolatoktól. Véleménye szerint „a Velencei Karta az előbbit, a hamisítványt tiltja, nem az utóbbit, az eredeti formával megegyező kiegészítést”¹⁰⁴ – ide sorolva például a megsemmisült vakolat vagy tagozat újrakészítését is.

⁹⁸ Gajdos 2012. 38.

⁹⁹ Papp János restaurátort idézi: Csordás 2011.

¹⁰⁰ Ruskin (korabeli szóhasználattal) a restaurálást tekintette a legpusztítóbb beavatkozásnak, ami egyúttal hamis képet hoz létre az emlékről: Ruskin 1849. 16.

¹⁰¹ Sedlmayr Jánost idézi: Román 1997a. 31.

¹⁰² Sedlmayr 1984. 17.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Arnóth 1997. 129.

A rekonstrukció által keltett illúzió kérdésköre tehát szoros összefüggésben áll a hitelesség fogalmi meghatározásával, ami azonban számos vitát generált az utóbbi évtizedek folyamán.¹⁰⁵ Marosi Ernő abban látta a probléma gyökerét, hogy a *hitelesség fogalma* csak egy adott kor keretei között értelmezhető, tehát végeredményben relatív fogalom, ami nem tekinthető abszolút receptnek a műemlék-helyreállítási módszerek kidolgozásakor. „A hitelesség vélekedés; nem az emlék tárgyi sajátossága, hanem a befogadó elképzelése. Olyan ítélet, amelynek mércéjét a korokról s a nekik megfelelő stílussajátosságokról alkotott, fent jellemzett elképzelések alkotják.”¹⁰⁶ Ő az eredetiség fogalmát kínálta fel egyúttal alternatívaként, az emlékek fizikai értelemben történő minél teljesebb megőrzését – a műtárgyvédelmi-restaurátori gyakorlatot állítva példaként.

Gyakran visszatérő (és nehezen feloldható) kérdés azonban annak meghatározása, mi tekinthető elégséges információnak a pontos újjáépítéshez. Feld István a visszaépítés vagy a rekonstrukció kifejezés helyett tudatosan kiépítésnek nevezte az ilyen jellegű, romvárahhoz kapcsolódó beavatkozásokat, mivel álláspontja szerint ezek történetéről, középkori vagy újkori állapotáról egyszerűen nem tudunk eleget.¹⁰⁷ Simon Zoltán szerint a mai újjáépítések – különösen a várakat illetően – már sokszor túllépnek azon a ponton, ami tudományos szempontból még biztosnak tekinthető. „Olyan ez, mikor az embernek van egy mellképe a dédapjáról, és meg akarja rajzolni hozzá a lábát. Ez tévutakra visz. Pláne, hogy a várakat nem jellemezte olyan fegyelmezett szabályszerűség, mint a templomokat. Voltak jellegzetes hadászati kialakítások, de a maga nemében minden vár szabálytalan volt. A szabálytalan felépítést pedig nem lehet törvényszerűségekből és az alapfalakból kispekulálni, még akkor sem, ha maradt fenn róla ábrázolás.”¹⁰⁸

Az ilyen visszaépítés „a hitelesség és az élményszerűség közti ingatag pallón egyensúlyoz”¹⁰⁹ – tehát helyenként meghaladja a történeti forrásokat a teljes értékű látvány, a komplex turisztikai létrehozása érdekében. A rekonstrukciónál alkalmazott anyagok és technológiák kiválasztása, valamint a részletképzés kidolgozása is kiemelt lépések, mert fontos szerepük van abban, hogy a beavatkozás ne lépje túl azt a határt, amelyen túl a rekonstrukció „a műemlékvédelem eszközéből az építészeti (tudományos) fantázia eszközévé válik”.¹¹⁰ A történeti terek kiegészítésekor az építészeti analógiákból átemelt, önmagukban hiteles részletek alkalmazása kapcsán is merülnek fel ellenvélemények, mivel ez a valóság és az illúzió keveredéséhez vezet – ami „a műemlékvédelemben, mely jó esetben/részben tudomány is, nem szeren-

¹⁰⁵ A kérdéskör egyik első átfogó hazai vitája lásd: Értékrend, hitelesség és eredetiség a műemlék-helyreállításban. Az 1994. október 26-i OMvH-ICOMOS konferencia előadásai és vitája. *Építés-Építészettudomány* 25 (1995) 1–2.

¹⁰⁶ Marosi 2002a. 9.

¹⁰⁷ Feld Istvánt idézi: Csordás 2012a.

¹⁰⁸ Simon Zoltánt idézi: Csordás 2012a.

¹⁰⁹ A diósgyőri vár kiépítése kapcsán írja: Zöldi 2010.

¹¹⁰ Somorjay 2007. 4.

csés eszköz. (...) Nem tartom jónak, hogy a tervezett épület azt állítja magáról, »egyszer ilyen voltam«, mikor (szinte) biztosan tudjuk, hogy nem.»¹¹¹

Horler Miklós a *történelmi rétegzettség megőrzését*, mint a műemlék hitelességének zálogát tekintette a műemlékvédelem egyik elsődleges céljának.¹¹² Az (általa „neopurista tendenciák”-nak nevezett) rekonstrukciók szükségszerűen éppen ezen épített örökségben összegződő, fizikai lenyomatot hagyó történelmi rétegek részleges megsemmisítését vonják maguk után. Ágostházi László az 1957–1992 közötti korszak műemlékvédelmi megoldásainak áttekintésekor azokat a várakat említette pozitív példaként, ahol az alkalmazott építészeti eszköztár biztosította, hogy „a szemlélő számára a rom látványa nem váltott át valamilyen mesterséges képződmény képévé”.¹¹³ (A „mesterséges” jelző rokonságban áll a későbbi fejezetben kifejtett, a régiségérzet elvesztésével járó folyamattal.) Mendele Ferenc is a „félreérthető, hamis történelmi hangulatot keltő, a meglévő részletekkel hatásukban konkuráló”¹¹⁴ historizáló részletek, kiegészítések alkalmazásától óvta az építészeket. Történetileg hiteles tér megteremtésének szempontjából a térarányon túl meghatározó a térfalak (pontos történelmi források hiányában csak nehézkesen újjáépíthető) részletképzése, anyagai, színei is – enélkül a kiegészítés „dizletszerű, hamis illúziót keltő mímelés”.¹¹⁵

A beavatkozás által keltett illúzió veszélyeire hívta fel a figyelmet Wolfgang Wolters is. „Reinhard Bentmann keserű kérdése, hogy vajon a műemlékvédelem esetében időnként nem egy hamisítócéhről van-e mégiscsak szó, még soha nem volt annyira időszerű, mint ma”¹¹⁶ – írta a nem megkülönböztethető műemlékvédelmi beavatkozások kapcsán, „látszólagos régiségek”-nek nevezve ezek végeredményét. Bár a létrehozott terek látszólag harmonikus egységet alkotnak, „a szemlélőben megnő a bizalmatlanság saját abbéli képességeivel szemben, hogy felismerje az illúziókat”.¹¹⁷

4. A KOLLEKTÍV EMLÉKEZET TORZÍTÁSA

A (részben vagy teljesen) elpusztult emlékek visszaépítése társadalmi szinten vett etikai kérdéseket is felvet, és azt a veszélyt hordozza magában, hogy egy korábban adott formában nem létezett (vagy bizonyíthatatlan múltú) épület visszaépítése által – a közösségre gyakorolt intenzív hatásokon (markáns vizuális elem, bejárható tér)

¹¹¹ Gál 2010.

¹¹² Horler 1985. 25.

¹¹³ Ágostházi 1997. 92.

¹¹⁴ Mendele 1986. 27.

¹¹⁵ Tatai Mária írását idézi: Daragó 2003.

¹¹⁶ Wolters 1998. 263.

¹¹⁷ Wolters 1998. 264.

keresztül – maga a *kollektív emlékezet torzul*.¹¹⁸ (9. ábra: 364. old.) Lövei Pál is hasonló félelmeit fejtette ki, amikor a kiépített várromokat Disneylandhez és a mesebeli kastélyokhoz hasonította, utalva azok fokozott élményszerűségére, de ezzel párhuzamosan a tudományos érték csorbulására. Társadalmi szempontból tehát ezeknek az épületeknek más szerepük, más jelentőségük van, mint a történeti, szerves átalakulásukban meghagyott műemlékeknek – „a történeti tudathoz semmi közük, feladatuk [sokkal inkább] a kulisszáké és díszleteké”.¹¹⁹ Ez azonban éppen az épített örökséghez kapcsolódva eredményezheti a műemléki érték csorbulását, és így „mindannyiunk közös kulturális öröksége sérül, illetve veszíti el történelmi hiteletét”.¹²⁰

Maria Elena Corrado az 1990-es évek magyarországi műemlékvédelmi beavatkozásainak áttekintése során kritikáját fejezte ki a minimális beavatkozásra való szorítás helyett a végtermék minél jobb értelmezhetőségére és élvezhetőségére törekvő kiépítések kapcsán, amik elkerülhetetlenül a műemléki értékek bizonyos szintű pusztulásával járnak, így végeredményben a *nemzeti öntudatot is csorbítják*. „Nagy, sőt egyenesen katasztrófális bajt okozhat a sietség, (...) hogy az ország a millennium idején a modern Nyugat-Európához igazodó ritmusú struktúráként mutatkozzék meg. (...) Mindez erős kísértés arra, hogy a »turisztikai« igények elsőbbséget kapjanak a tudományos és konzerválásiakkal szemben.”¹²¹ Ez a veszély nemcsak az ezeréves magyar államiság szempontjából fontos emlékek, hanem a korábbi leletek esetében is ugyanúgy fennáll. Hadrianus aquincumi palotájának újraépítési terve kapcsán a római kori romok rekonstrukciójának indokoltsága és lehetséges építészeti módszertana is fókuszba került. „Ha rosszul állítjuk helyre, átírjuk a történelmet. Ne akarjunk rómaibbat építeni a rómaiaknál.”¹²²

Ahhoz, hogy egy-egy műemlék-helyreállítás pontosan (és minél szélesebb körben) értelmezhető legyen, és így a közösség kollektív emlékezetében megfelelő szerepet tölthessen be, fontos a beavatkozás céljának és pontos építészeti eszközeinek megválasztása ezt tükröző módon. Amennyiben az építészeti eszközök nem egyértelműek, az értelmezési problémákhoz vezethet: „Eldöntötték-e az alkotók, milyen műfajúnak szánják az építményt? Egyszerű bővítésnek, utánérzésnek vagy hamisítványnak? Avagy helyreállított műemléknek (aminek lennie kellene), rekonstrukciónak (aminek leginkább csak skanzenben van létjogosultsága), megépített elméleti rekonstrukciónak (aminek papíron illenék maradnia), esetleg egy elpusztult épület népszerű-tudományos / tudománytalan-fantasztikus bemutatásának?”¹²³

¹¹⁸ Rostás 2002.

¹¹⁹ Lövei 2014. 49.

¹²⁰ Bátonyi 2015.

¹²¹ Corrado 2001. 108.

¹²² Nagy Gergelyt, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesületének elnökét idézi: Tenczer 2014.

¹²³ A nyírbátori Báthory-kastély rekonstrukciója kapcsán teszi fel költői kérdésként: Arnóth 2006. 4.

IV. FIZIKAI MEGŐRZÉS

1. A FIZIKAI ÁLLAPOT MEGŐRZÉSE

„A rekonstrukció a maradványok megóvásával nem szembeállítható, hanem éppen ezt kiegészítő fogalom”¹²⁴ – írta Buzás Gergely a visegrádi alsóvár újjáépítése kapcsán. A rekonstrukció mellett érvelő megközelítések az újjáépítést gyakran az emlékek fizikai megőrzésére irányuló lehetséges (sőt esetenként egyedül létjogosult) eszköznek tekintik, a rekonstrukciót a védőépület fogalmának szélső értékeként definiálva, és így összekapcsolva a hagyományos műemlékvédelmi értelmezés szerint autonóm beavatkozási formákat.

A romok további pusztulásának megállítása és a visszaépítés alternatívája gyakran jelenik meg ok-okozati viszonyba állítva, a klasszikus modern műemlékvédelem beavatkozástípusainak hibáival indokolva a „romesztétikától” való eltérést. „A »fenntartandó romnak«, mint megközelítésnek sok kiterjedt, érvényes szempontja, érvei vannak – egészen filozófiai mélységekig –, de a védelem szempontjából ezek szinte mindig használhatatlanok.”¹²⁵ Egy eredeti épületszerkezeteivel rekonstruált épület valóban *hosszabb élettartamú* lehet, mint a rommá válás különböző fázisaiban megőrzött emlékek: „ráadásul az eredeti alapfalak is védettebbek, ha épület áll rajtuk, mert [egyéb esetben] a hőingadozástól előbb-utóbb szétfagnak.”¹²⁶ Déry Attila egészen drasztikusan közelítette meg ezeket a beavatkozásokat: „A »védjük meg!« jelszava szinte minden esetben a védett épület, vagy tárgy kényszerű halálával egyenlő. A »védjük!« lefordítva azt jelenti, »öljük meg, balzsamozzuk be és tegyük közszemlére!«”¹²⁷ A szükségszerű állapotromlás elkerülésén túl üzemeltetési, fenntartási indokok is a ráépítés mellett szólnak. „Az időjárás viszontagságainak jobban kitett falmaradványok megóvása is aránytalanul drágább, és sok problémát vet fel.”¹²⁸ Ugyancsak érvként jelentkezik a romok védelme a látogatók okozta akaratlan pusztulástól.¹²⁹

A kiépítés a romok megőrzésén túl egyúttal az emlék *használhatóságát* is elősegítheti. Gál Tibor a történelem során más épületbe való „befoglalás”-nak köszönhetően ránkmaradt épített örökség jelentőségét hangsúlyozta, mint a hosszú távú fennmaradás zálogát. Számára az új épületbe foglalás, a kiegészítés jelenti a történelem által igazolt, egyetlen valóban működő építészeti módszert, ami lehetővé teszi a folyamatos használat fenntartását, szemben a töredékesen megőrzött műemlékek elkerülhetetlen amortizációjával. De felhívta a figyelmet a módszer lehetséges veszteségeire is: „Mivel az egész rom védőépületbe foglalása (mint optimum) nem választható megoldás, a »befoglalás« – ráépítés, funkcióba állítás jó, kipróbált eszköz, de

¹²⁴ Buzás 2002. 12.

¹²⁵ Gál 2010.

¹²⁶ Papp János restaurátort idézi: Csordás 2011.

¹²⁷ Déry 2002. 56.

¹²⁸ Berecz Mátyást, a Dobó István Vármúzeum igazgatóját idézi: MNO 2015.

¹²⁹ Sági Attilát, a Forster Központ akkori elnökét idézi: Tenczer 2014.

– nem vitatom – kompromisszumokkal jár.¹³⁰ A rekonstrukciók egyik jellemző kritikája, miszerint a kiépítéssel az emlék dokumentumértéke, az általa hordozott hiteles információ sérül, azonban nem egyértelműen – legalábbis nem minden esetben – elfogadott ellenérv.¹³¹

2. A DOKUMENTUMÉRTÉK ELVESZTÉSE

A rekonstrukciók – folytatólagos jellegüknek köszönhetően – jellemzően *vissza-fordíthatatlan beavatkozást* jelentenek, ami egyúttal az eredeti szerkezetek értékeinek szükségszerű csorbulását eredményezi.¹³² A vonatkozó 2015-ös kormányrendelet is egyértelműen kiáll a műemlékek kortörténeti értéke és annak megőrzése mellett: „[a műemlék] hazánk történelmének eredeti, hiteles dokumentuma, kortörténeti jellege meghatározó módon érvényesül, [aminek] sérülései ésszerű helyreállítás révén kijavíthatók és a műszaki állapothibák helyreállítása nem jelent olyan jelentős fizikai változtatást, amely a műemléki érték kortörténeti jellegét megszüntetné.”¹³³

Zsembery Ákos a holt műemlékek bemutatásakor a *történeti és a dokumentumérték prioritását* hangsúlyozza, „ezek ugyanis a műemlék saját, meghatározó alapértékei. A dokumentumérték a helyreállítás során az emlék eredeti anyagában, formáiban, szerkezeteiben él tovább.”¹³⁴ Éppen ezért a dokumentumérték csak akkor válik továbbadhatóvá, ha biztosított a közvetlen kapcsolat az eredeti anyaggal – amit a rekonstrukció (kisebb vagy nagyobb mértékben) gátol. Marosi Ernő értelmezésében a műemlék elsődlegesen történeti-művészettörténeti forrás, tehát a műemlék állagbiztosítása elsősorban tudományos érdek, aminek eszköze az emlék fizikai állapotának megőrzése – a rekonstrukció azonban a megjelenés módosítására irányul, és így végeredményben a forrás eltörlését vonja maga után. „Ezzel az értelmezést juttatjuk hangsúlyhoz és a megőrzöttel szemben nagy, esetleg túlnyomó arányhoz: a hangsúly a szándékra kerül.”¹³⁵ Marosi megközelítése szerint tehát a rekonstrukció az épület által hordozott történeti információ, dokumentumérték helyett az emlék értelmezését tekinti elsődleges célnak, felülírva a műemlékvédelem mint diszciplína szerepkörét.

„A magyar várakat ma sorra felrombolják” – írja Radnóti Sándor, személetes kifejezéssel utalva a kiépítés során eltűnő műemléki értékekre.¹³⁶ A rekonstrukció, a teljes kiépítés esetén elveszített dokumentumérték bizonyos értelemben párhuzamba

¹³⁰ Gál 2010.

¹³¹ „Vitatom, hogy a kiépítés csökkentette volna a vár megismerhetőségének esélyeit Diósgyőrben.” Cséfalvay 2015.

¹³² Wolters 1998. 266.

¹³³ A régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) Kormányrendelet.

¹³⁴ Zsembery 2009. 44.

¹³⁵ Marosi 2002a. 13.

¹³⁶ Radnóti 2016. 12.

állítható a kortárs fotográfia folyamataival, amikor a digitális technikák megjelenésével átalakult az eredetiség fogalma,¹³⁷ és ezzel együtt a fotográfia legalapvetőbb sajátosságának tartott hitelesség és dokumentumérték is megszűnt.

V. ÉPÍTÉSZETI ALKOTÓI MÓDSZERTAN

1. AZ ALKOTÁS EGYSÉGES STÍLUSA

A műemléki helyreállítás során egységes stílusú épület létrehozása, mint alkotói szándék, egészen a purizmusig, Viollet-le-Duc munkásságáig visszavezethető. Az irányzat kritikája már Ruskin és Boito elveivel megjelent, majd az Athéni Karta (1931) deklarálta a purizmus tagadását, miszerint a műemlékek helyreállítása során tiszteletben kell tartani a maradványokon fellelhető építési fázisok, a különböző korokból származó beavatkozások nyomait.

A purizmussal rokon kortárs folyamatokra Fejérdy Tamás is felhívta a figyelmet, sajátos műfajú képzeletbeli riportjában: „Napjainkban mintha ismét felerősödött volna a purizmushoz hasonló beavatkozásokat kívánó társadalmi igény, amelytől a szakma egy része sem zárkózik el. Gondolhatunk itt az Európa-szerte, és itthon is megszorodott rekonstruktív kiépítési törekvésekre.”¹³⁸ Az *egységes építészeti megjelenés* létrehozásának elsődleges célja a különböző korok nem feltétlenül koherens lenyomataiból adódó ellentmondások, feszültségek feloldása. A tendencia nemcsak teljes épületek, hanem műemlékbelsők és képzőművészeti alkotások helyreállítása esetében is megfigyelhető: „sok újabb restaurálás esetében feltűnő az a törekvés, amely egy kifogástalan, hiányoktól mentes, látszólag kortalan mű létrehozására irányul”¹³⁹ – következetesen eltávolítva a sérüléseket és az öregedés nyomait.

A műemlék látványi egysége, homogenitása, mint alkotói cél, eszerint felül kell írja a Velencei Karta által előírt megkülönböztetettséget – és ennek „ellene mond mind az eredetitől eltérő anyagok, mind az akár csak némileg is más, főként leegyszerűsített formák használata”¹⁴⁰ Arnóth Ádám is hasonló megfigyeléseket tett a hazai műemlékvédelem 20. század második felében lezajlott változásainak áttekintése során; megállapítva, hogy a korábban egyeduralkodó modernizmus helyett az ezredfordulóra az építészet sokszínűbbé vált, ami hatott a környezethez és a múlthoz való viszonyra is. A helyreállítások építészeti beavatkozásainak finomodását részben a műemléki kutatási módszerek finomodásával magyarázta – a mai kutatási technikákkal valóban részletesebb információk nyerhetőek ki a történeti épületekről, aminek hatása az építési gyakorlatra valószínűsíthető. „Az új restaurálások jó része kevésbé akar didaktikus lenni, inkább szeretne zavartalanabb összképet nyújtani, az új

¹³⁷Cs. Plank 2007. 20.

¹³⁸Fejérdy 2010. 2.

¹³⁹Wolters 1998. 264.

¹⁴⁰Román 1997b. 49.

részek szervezesebben igyekeznek kapcsolódni a régiekhez; bátrabb vegyes anasztilózisok születtek és bizonyos határokon belül a másolatok is megjelentek. (...) Manapság az érzékenyebb megoldásokat kedveljük, amelyek jobban megőrzik az építészeti egységet.¹⁴¹

2. A TÖRTÉNETI HANGULAT MEGŐRZÉSE

A rekonstrukciók településképi szerepének fontossága mellett felhozott érvek eredete a modern városfejlesztések kritikájához és a posztmodern szemléletváltáshoz vezethető vissza. Horler Miklós megfogalmazása szerint „a századunk elejétől kialakult és gyűjtőszóval »modern építészet«-nek nevezett irányzatok válsága bonyolult társadalmi és gazdasági tényezők összességének eredménye. Nagyjából ezzel párhuzamosan alakult ki a történetileg nőtt, hagyományos települések újraértékelése, melyekben a településtudomány mindinkább felismert olyan értékeket, melyekkel az újonnan épített települések nem rendelkeznek, s amelyek bizonyos tekintetben kedvezőbb feltételeket kínálnak a társadalom életfunkciói számára.”¹⁴² Horler a modernizmust felváltó építészet nosztalgikus jellegében látja a *történeti környezet hangulati, érzelmi aspektusainak felértékelődését*, ami által létjogosultságot nyert a történeti városszövet megőrzése – a történelmi formák reprodukálása segítségével.

Ugyanezt az átalakulási időszakot elemezte Dávid Ferenc, amikor az épületről a településszövetre, az épített környezetre áttevődő hangsúlyt tette felelőssé a műemlékvédelem eszköztárának kiszélesedéséért, megváltozásáért. „[A társadalom] a műemlékvédelmet most már egyfajta történelmi hangulat, – az épület és annak használata együtteséből kialakuló egész – fennmaradásáért teszi felelőssé. Abban a pillanatban ugyanis, amikor a történelmi építészet egésze, mint az emberi élet léptéke és mértéke jelenik meg, elhalványul az épületnek, mint műalkotásnak a hangsúlya (...), s megnövekszik az épületnek, mint környezetnek, mint az élet színterének a hangsúlya.”¹⁴³

3. A RÉGISÉGÉRTÉK ELVESZTÉSE

A rekonstrukciók – még ha történetileg hitelesek is – éppen pontos és befejezett jellegüknél, megjelenésüknel fogva távolodnak el a különböző korok nyomait magukon viselő emlékektől. Ahogyan a művészeti albumok makulátlan reprodukciói, „egy olyan sértetlenség illúzióját keltik, amely rendszerint még ismételt restaurátori beavatkozások árán sem érhető el. Az a törekvés, hogy az eredetit újabb és újabb beavatkozások révén ahhoz a túlságosan is sima, látszólag kifogástalan állapothoz

¹⁴¹ Arnóth 1997. 127.

¹⁴² Horler 1985. 18.

¹⁴³ Dávid 1984. 14.

közelítsük (...), olyan veszély, amelyet minden bizonnyal alábecsülünk.”¹⁴⁴ Wolters a teljes kiegészítésre törekvő helyreállítások fontos veszélyének tekintette, hogy az eredeti emlékek helyett idővel ezek a hozzáadott elemek válhatnak a kutatások forrásává, valamint hogy (akár a precíz, valóságghú számítógépes elvi rekonstrukciók) szemléletformáló erőként a további helyreállítások előképévé, kiváltójává válhatnak.

„Egy műemlék [magán] hordozza a különböző történeti periódusokban eszközölt, egymásra rétegződött beavatkozásokat”¹⁴⁵ – de ha ez nem érhető tetten a végeredményen, akkor az emlék *régiségértéke csorbul*. Ez a hatás annál erősebben érvényesül, minél több (és minél szélesebb spektrumú) építési periódus válik szét az épület kapcsán, mivel a műemlékek „legtöbbször nem egyetlen korszak, hanem egy történelmi folyamat”¹⁴⁶ kifejezői, tehát éppen ez a történeti sokrétűség adja karakterük lényegét. Marosi Ernő szavaival élve: az egyetlen kiválasztott korszak állapotának megfelelően helyreállított műemlék „bár élményt ad, a múlt mégis szokatlanná és távolivá válik, miközben elveszíti időhöz kötött kvalitását”.¹⁴⁷ A történeti formák másolásával létrejövő, de *időbeli távlatuktól megfosztott alkotások* bizonyos esetekben akár a giccs határait is súrolhatják, ami „az izléstelenség tárgyiasulásaként az igazi művészet felszínes imitációja”,¹⁴⁸ és annak meg nem értéséből, téves interpretációjából eredeztethető.

Fontos kitérni rá, hogy a történeti korok lenyomatának hiánya 20. századi eredetű épületek esetében is problémás megítélésű összképet eredményezhet. Pallai Katalin *Az újjáépítés korlátai* c. írásában az Alfred Loos-féle Strasser-villa precíz rekonstrukcióját elemzi, felhívva a figyelmet az épület eredeti állapotnak megfelelő, de újszerű megjelenésének ellentmondásosságára, ami bizonyos értelemben absztrahálja a házat. Az átértelmezés ebben az esetben azonban nem feltétlenül szándékos, és feltehető a kérdés: „Minek akarjuk látni az épületet? Háznak, műalkotásnak, emlékműnek vagy múzeumnak?”¹⁴⁹ Tehát az épület funkcióját, művészeti mondanivalóját, emlékezetit értékét vagy történetét tartjuk-e a legfontosabbnak? A kérdés a rekonstrukciók átfogó körére is kiterjeszthető, mivel a pontos újjáépítés anakronisztikus hatása – a régiségérzet eltűnésével párhuzamosan – elkerülhetetlen jelenség.

4. A JELENKORRA VALÓ REAKCIÓ HIÁNYA

A jelenkorra való reakció, mint követelmény, már az Athéni Kartában is helyet kapott, elsősorban az anyagválasztásra vonatkozóan, majd a Velencei Karta is kimondta, hogy „minden szükséges kiegészítés az építészeti alkotás körébe tartozik és

¹⁴⁴ Wolters 1998. 265.

¹⁴⁵ Somorjay 2007. 4.

¹⁴⁶ Horler 1986. 30.

¹⁴⁷ Marosi 2002b. 14.

¹⁴⁸ Bátorfy 2015.

¹⁴⁹ Pallai 1994. 41.

a mi korunk jegyeit kell, hogy magán viselje”.¹⁵⁰ Ugyanez az elvárás tükröződik az ezredforduló hazai műemlékmeletében is: „Evidencia az, hogy a kor építésze önálló hangján szólaljon meg a helyreállított műben, újra alkotva azt. A művészet a valóság visszatükrözése, és ez a műemlékvédelemben sincs másképpen.”¹⁵¹ Moravánszky egyértelműen a történeti és a mai építészet együttes megjelenése mellett érvelt: „A restaurálás nem jelentheti csupán egy olyan állapot létrehozását, amiben a múlt megjelenik és jelenné válik, hanem elsősorban jelenbeli érdeklődésünk múlttal való interferenciáját kell jelentenie.”¹⁵² A jelenkor szellemiségének átszűrődése nélkül a rekonstrukció kiüresedik, egysíkú lesz – olyanná válik, „mintha megállt volna az élet”.¹⁵³

Ha a rekonstrukciót a letűnt építészeti stílusok egyszerű utánzásának tekintjük, ezzel *saját korunk építészeti kifejezőmódjának* létjogosultságát kérdőjelezzük meg. „Teljes logikus tehát, hogy valami olyan értéket próbálok létrehozni, ami ehhez a századhoz, ehhez az évhez, ehhez a naphoz kötődik.”¹⁵⁴ A műemléket többek közt aktív használata kapcsolja a mai korhoz – ebben lényegében különbözik a múzeumban kiállítható egyéb művészeti alkotásoktól. A kortárs használat háttérbe szorítása, mint a műemlék helyreállításakor figyelembe veendő szempont, a (szakmán kívüli) társadalmi kritikák fontos pontját képezi, bírálatként jelentkezik, hogy a rekonstrukció során a történeti hűség követése felülírja magát a funkciót.

A teljes rekonstrukció alternatívájaként a modern eszközökkel történő helyreállítás jelenik meg. „A fontos, hogy a látogató előtt egyértelmű legyen, hogy az új rész csak egy sematizált változata a réginek, ami inkább az arányokat mutatja.”¹⁵⁵ Míg a történetileg egyértelműen igazolható, közvetlenül a meglévő, eredeti szerkezethez vagy szerkezettöredékhez kapcsolható rekonstrukciók szélesebb körben elfogadottak, addig a többi – önmagában akár hitelesnek tekinthető részletet – „csak installáció/kiállítási tárgyként szabadna alkalmazni”.¹⁵⁶

A történeti formák, szerkezetek és részletek minél pontosabb lekövetésére irányuló rekonstrukciós beavatkozások – szellemiségükből fakadóan – nehezen értelmezhetőek önálló építészeti alkotásként; elpusztult értékek újrateremtésére törekednek, de nem adnak hozzá új értéket (legfeljebb a történeti gondolkodásmód mélyebb megértését segítik). Napjainkban azonban „a művészeti átértelmezések aktuálisabbak, mint a különböző korok építészeti értelmezése és bemutatása”¹⁵⁷ – jegyezte meg Koris János és Vizer Balázs a gyulai vár helyreállítása kapcsán. (*10. ábra*: 370. old.) A milói Vénusz szobor mai bemutatását állították szemléletes példaként: ha a torzóként ránkmaradt szobrot műemléki rekonstrukciós szemlélettel kezelnénk, az az el-

¹⁵⁰ Mendele 1986. 27.

¹⁵¹ Tatai Máriát idézi: Daragó 2003.

¹⁵² Moravánszky 2000. 18.

¹⁵³ bardóczi 2012.

¹⁵⁴ Eric van Egeraat építészeti idézi: Szántó 2000. 54.

¹⁵⁵ Benkő Elek régészprofesszort idézi: Tenczer 2014.

¹⁵⁶ Gál 2010.

¹⁵⁷ Koris–Vizer 2006.

pusztult részletek kipótlását, és a márványfelület lefestését jelentené. A szobor azonban torzóként, nyers köfelülettel vált a köztudat részévé, ez is hozzátartozik az identitásához, ahogyan romemlékeink is megőrizhetőek ekként, és bemutatásuk, kortárs művészeti átértelmezésük válhat hozzáadott értékké.

Hasonlóan fogalmazott Erik van Egeraat magyarországi, épített örökséghez kapcsolódó projektjei kapcsán, kiemelve a hozzáadott új építészeti elemek szerepét. „Nem az a feladat, hogy mindent, ami érték, újraépítsünk vagy restauráljunk, hanem hogy [ezek] szellemiségét próbáljuk megőrizni. Ha azt tekintjük kiindulópontnak, hogy mindent tökéletesen restaurálunk, az tulajdonképpen azt jelenti, hogy mindent, ami új, ami eredeti, értéktelennek tartunk.”¹⁵⁸ Ugyanakkor hozzátette, hogy a „szolgai restaurálás”-hoz hasonlóan hibás megközelítésnek tekinti a minden ok nélküli újítás vágyát is. Tatai Mária is lényegesnek tartotta a *szabad átértelmezés lehetőségét*, amit a rekonstrukciós beavatkozás teljes végigvitele megakadályoz. Szerinte „a rekonstruált művet akkor érezzük hitelesnek, ha segítségével szabadon építhetjük fel képzeletünkben elődeink nagyszerű világát”¹⁵⁹ – tehát kifejezetten fontosnak tekintette a nem befejezett, csak ráutaló építészeti elemek szerepét az épületegyüttes jelentéstartama szempontjából.

A témakör izgalmas adaléka a Margitszigeti Romkert rendezésére kiírt 1994-es építészeti tervpályázat, aminek zárójelentése a benyújtott pályamunkák összegzéséhez kapcsolódóan műemlék- és építészettelméleti kérdéseket is érintett, jól illusztrálva a műemléki kérdések korszakra jellemző tervező-módszertani megközelítését. A bíráló megfogalmazta, hogy a régészeti területen új építészeti elemeket elhelyező tervek szükségszerűen összeütközésbe kerültek az autentikusság fogalmával. Az autentikusság fogalmát azonban két értelemben is definiálta: a szűken vett (de műemléki szókörnyezetben jellemzően használt) ’igaz, hiteles’ jelentéstartamon túl a ’híhetőség’ fogalmával is azonosította, ami eltérő lehetséges építészeti eszköztárat eredményez. A bírálók a pályamunkák áttekintése alapján igazolva látták, „hogy a hitelesség-híhetőség érdekében alkalmazott építészeti eszközök és a korszerű (»modern«) megjelenés nincsenek eleve kibékíthetetlen ellentmondásban. (...) A korhűségnek és a tradicionális jellegnek az aránya az igazi mérce, mely jó esetben feltételezi a történeti kulturáltságot, építészetben a stílusbiztonságot, morálisan a téma iránti, jó értelemben vett alázatot...”¹⁶⁰

ÖSSZEGZÉS

Ahogy a fenti öt fejezet (történelmi beágyazottság, társadalmi beágyazottság, közösségi identitás, fizikai megőrzés és építészeti alkotói módszertan) bemutatta, a rekonstrukcióra irányuló műemlék-helyreállítások szakmai-társadalmi visszhangja, megítélése meglehetősen szerteágazó. A különböző sajtómegjelenések áttekintésével

¹⁵⁸ Eric van Egeraatot idézi: Szántó 2000. 54.

¹⁵⁹ Tatai 2001. 19.

¹⁶⁰ Margitsziget Romkert országos építészeti tervpályázat zárójelentését idézi: Roth 1998.

kirajzolódta azok a fő álláspontok, amelyek mentén a rekonstrukciók jellemzően értékelésre kerülnek, és megállapítható, hogy – bár az érintett témakörök egységesnek látszanak – az egyes (pro, illetve kontra) érvek különböző alapokon nyugszanak, és különböző értékprioritásból fakadnak. A széles társadalmi körökben kibontakozó vita tehát lényegében nem a rekonstrukció mint műemlék-helyreállítási módszer megfelelősége, hanem az épített örökség által számunka nyújtható értékek és a belőlük kifejezhető lehetőségek rangsorolása körül zajlik. Ebben a rangsorolásban pedig döntően eltér a különböző társadalmi, illetve szakmai csoportok véleménye, és az a háttér, amire véleményüket alapozzák.

Történelmi beágyazottság szempontjából lényegében a modern építészet mai megítélése játszik vízvázalasztó szerepet – a rekonstrukció pártolói a modern formák elutasításából indulnak ki, míg a rekonstrukciót ellenzők kortárs szellemiségű megoldásokra támaszkodnak, és gyakran a hazai műemlékvédelem modern építészetben gyökerező hagyományaihoz nyúlnak vissza. Társadalmi beágyazottság szempontjából az épített örökség által nyújtott (minél több érzékszervre ható) élmény áll szemben a tudományos hitelesség határaival. Ezzel összecseng a közösségi identitás témaköre: itt a műemlékek nemzeti önreprezentációban betöltött szerepe, közérthetővé tétele az, ami másik oldalról nézve túlzó, illúziószerű diszletként jelenik meg. A kiépítésen keresztül történő fizikai megőrzés a dokumentumérték pusztulását vonhatja maga után. És végül az építészeti alkotói módszertan szempontjából vizsgálva a rekonstrukciók megítélését, kirajzolódik a stílus, illetve hangulatbeli hasonulás szándékának szembenállása a mai korra reflektáló építészeti alkotás igényével.

A tanulmány – bár nem kíván a különböző megközelítési irányok közt állást foglalni – arra irányult, hogy a hazai források széles spektrumának áttekintésével segítse a rekonstrukciós műemlék-helyreállítások megítélése körül kialakult széles körű szakmai-társadalmi vita mélyebb megértését.